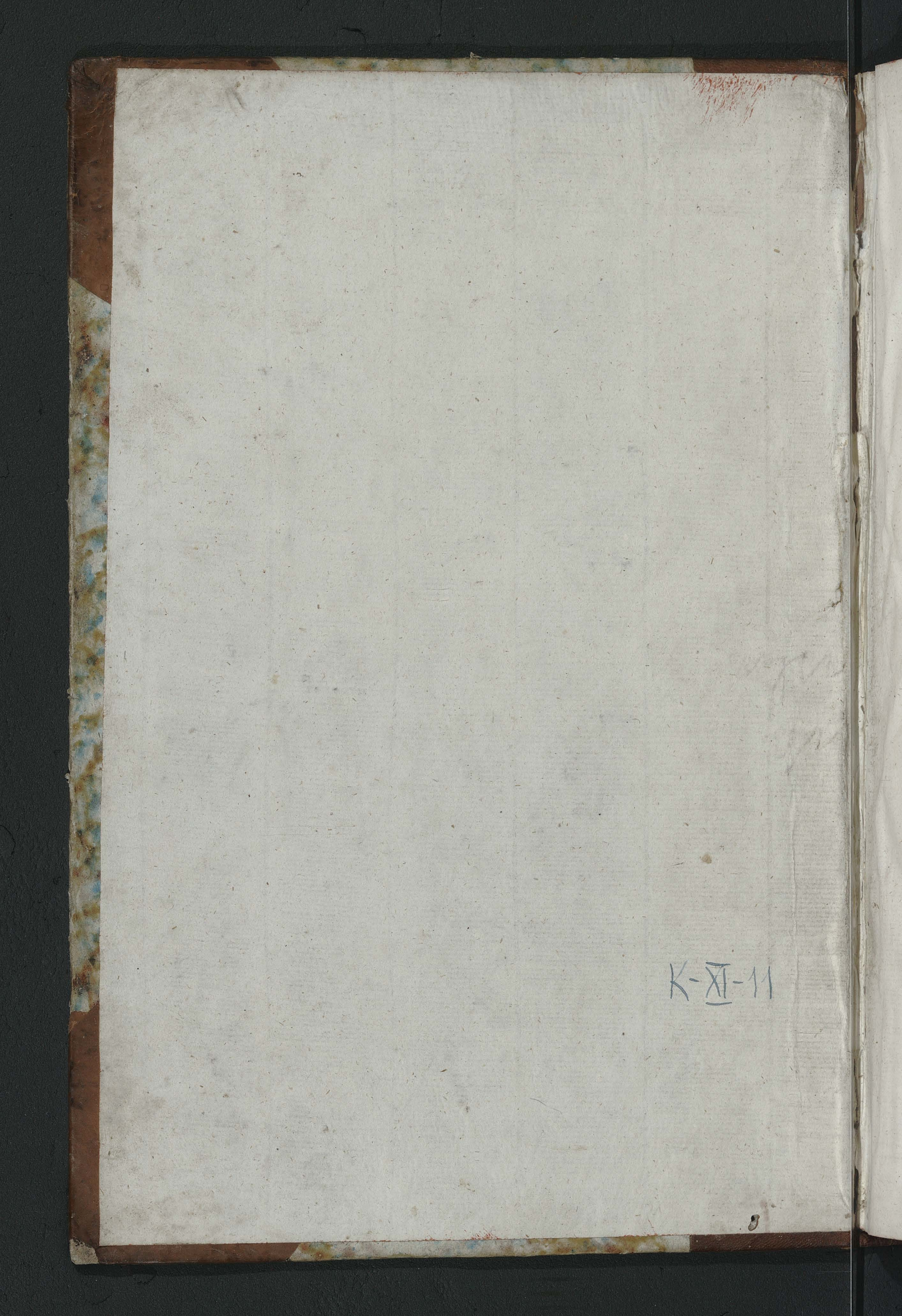
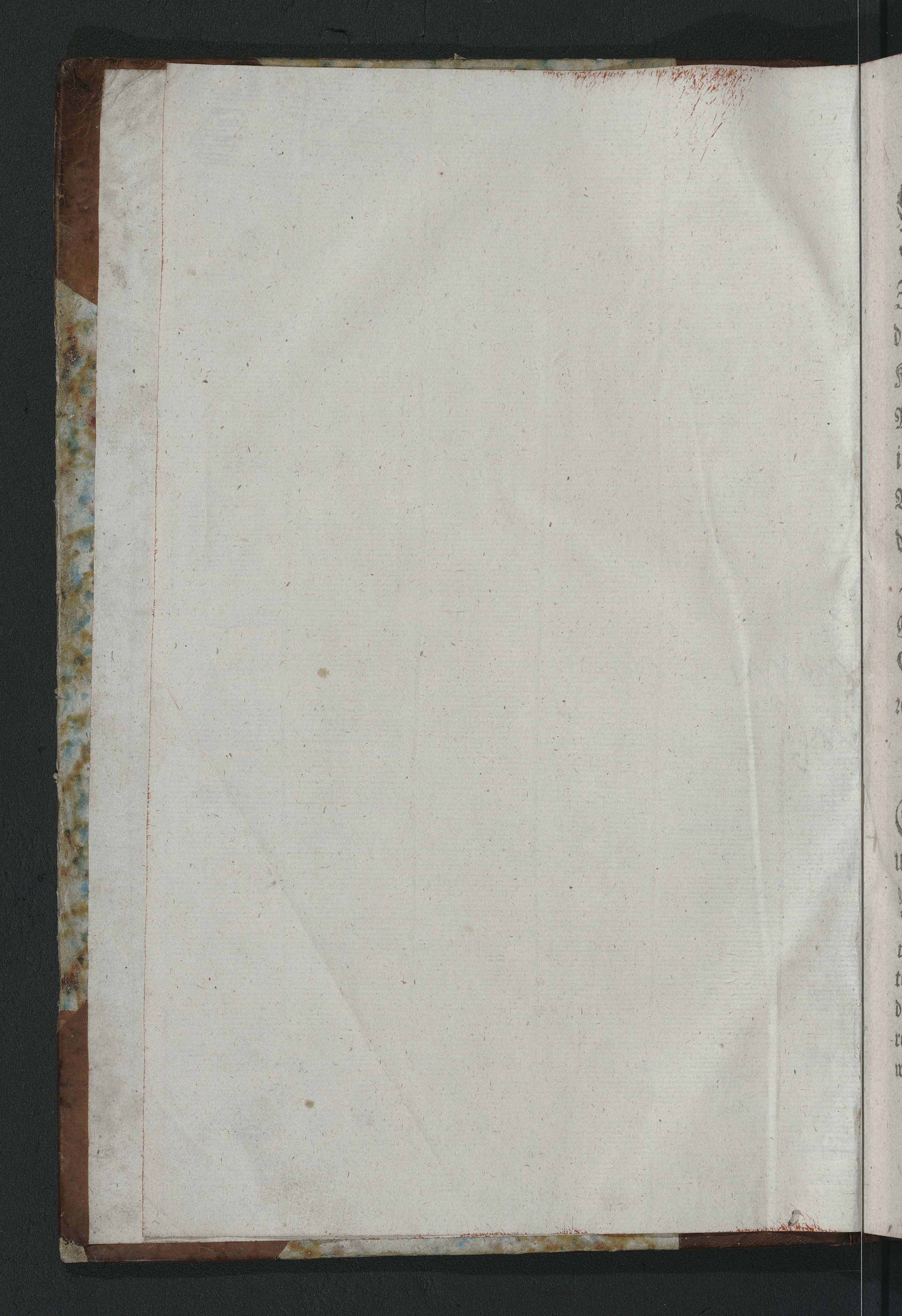

K-XI-11

Verordnung

Der k. k. bevollmächtigten westgalizischen Hofkommission.

Allgemeine Vorschrift, auf welche Art der Ausbruch, und die Verbreitung der Hundswuth zu verhindern, dann wie diese Krankheit am verläßlichsten zu heilen ist.

Die guten Eigenschaften der Hunde haben allenthalben die Folge nach sich gezogen, daß viele Partheyen oder Familien theils zum Vergnügen, theils zum Behuf ihrer Nahrung und Gewerbe derlei Thiere in den Häusern unterhalten, und selbe in ihrer Gesellschaft dulden. Da aber die Hunde eben so, wie die Füchse und Wölfe, verschiedenen Krankheiten, und vorzüglich der Wuth unterliegen, deren schreckliche Wirkungen für Menschen und Vieh um so gefährlicher sind, als die Wuth sehr leicht mitgethei-

Rozporządzenie

C. K. Pełnomocney Zadworney Komissyi Galicyi Zachodniey.

Powszechny przepis, iakim sposobem wszczynanie, i rozszerzanie się wścieklizny tamowane, i iak ta choroba naypewniey leczona bydź powinna.

Dobre Psów przymioty wszędzie te wypadki za sobą pociągnęły, iż wiele Osób, i Familii takowe Zwierzęta częścią dla zabawy, częścią dla pomocy w swym pożywieniu, i dobytku po domach trzymaią, i w towarzystwie swoim cierpią. Ponieważ zaś Psy równie tak, iak Lisy, i Wilcy, różnym chorobom, a osobliwie wściekliznie podlegaią, którey straszne skutki dla Ludzi, i bydła dla tego są niebezpiecznieysze, że wścieklizna bardzo łatwo

let, und, wenn nicht die zweckmässigsten Heilungsmittel unverzüglich angewendet werden, sehr schwer geheilet werden kann; so erfodern es die allgemeinen Polizey- und Sicherheitsanstalten, über diesen wichtigen Gegenstand folgende Maaßregeln festzusetzen, um sowohl dem Ausbruch der Wuth vorzubeugen, oder, wenn selber schon erfolgt wäre, wenigstens alle weitere Beschädigung der Menschen, und des Viehes nach Möglichkeit zu verhindern, als auch jene Heilungsmittel an die Hand zu lassen, welche durch Erfahrung als die bewährtesten befunden worden sind.

§. 1.

Das Entstehen der Wuth bei Thieren.

Ausserdem, daß Hunde, Füchse, und Wölfe durch den Biß eines wüthigen Thieres ohnehin mit der Wuth angesteckt werden, entstehet diese Krankheit bei gedachten Thieren auch von selbst, und zwar gewöhnlich bei allzu grosser Kälte, oder Hitze, oder wenn ihnen die nöthige Nahrung,

zaraża, i bardzo trudno léczyć się daie, ieżeli się natychmiast sposobów leczenia nayprzyzwoitszych nieużyie, wymagaią zatym powszechne urządzenia Policyi, i bezpieczeństwa, ustanowienia względem tego ważnego przedmiotu następuiących prawideł, ażeby nietylko wszczynaniu się wścieklizny zapobiedz, lub, ieżeli takowe iuż nastąpiło, przynaymniey wszystkiemu dalszemu uszkodzeniu Ludzi, i bydła położyć tamę, ale także te podać sposoby leczenia, które przez doświadczenie za nayskutecznieysze są uznane.

§. 1.

Wszczynanie się wścieklizny między Zwierzętami.

Prócz tego, że Psy, Lisy, i Wilcy przez ukąszenie wściekłego zwierza zarażone bywaią, powstaie ta choroba w pomienionych Zwierzętach sama od siebie, a to zwyczaynie podczas wielkiego zimna, lub gorąca, albo kiedy niemaią potrzebnego pożywienia,

und

und der erforderliche Trank mangelt, oder wenn sie zu geil sind, und zu heftig und anhaltend gereitzet werden, oder endlich wenn sie bei heissem Wetter viel faules Fleisch essen, und durch faules, mit Insekten angefülltes Wasser ihren Durst gähe stillen u. s. w.

i należytego napoiu, albo, ieżeli będąc lubieżnemi, mocno i nieustannie łechtane bywaią, lub nakoniec, ieżeli podczas upału wiele zgniłego Mięsa żrą, a wodą zepsutą, i napełnioną insektami czyli Robactwem pragnienie swoie nagle gaszą, i t. d.

§. 2.

Kennzeichen der Wuth bei Hunden.

So wie die Wuth verschiedene Stufen hat, eben so sind auch folgende Kennzeichen hiebei wahrzunehmen:

a) Merkt man, daß der Hund traurig und mürrisch wird, sich verkriecht, nichts säuft, trübe und thränende Augen hat; so ist dieses der erste Grad der Wuth, die bald ausbrechen wird.

b) Wird er trauriger, sein Auge trüber, flieht er vor jedermann, quälet ihn der Durst, streckt er seine Zunge lechzend aus dem Munde, scheuet er jedes Getränke, leidet er Nie-

§. 2.

Znaki wścieklizny na Psach.

Jako wścieklizna wróżnych iest stopniach, tak też następuiące, znaki na niey uważane bydź maią:

a) Jeżeli się postrzega, że się Pies ponurym i smutnym staie, po kątach łazi, niepiie, posępne i zapłakane ma oczy; tedy iest *pierwszy* stopień wścieklizny, która w krótce wybuchnie.

b) Jeżeli się smutnieyszym, oko iego posępnieyszym staie, ieżeli przed każdym ucieka, pragnienie cierpi, ięzyk łęchcąc z paszczeki wystawia, każdego napoiu

manden um sich, bellt er selten, und zwar mit heischer Stimme, beisset er nach jedem, der sich ihm nähert, und hat er einen schäumenden Mund; so ist bereits der zweyte Grad der Krankheit eingetreten.

c) Der dritte Grad ist vorhanden, wenn der Hund herumläuft, vor seinem eigenen Herrn fliehet, und jeden anfällt, der ihm in den Weeg tritt. Anfangs läuft er langsam, und bei wachsender Wuth schneller, mit gesenktem Kopf, hängenden Ohren, und mit abwärts gesenktem, zwischen die Füsse gezogenem Schweife. Sein Lauf ist unordentlich; zu weilen läuft er eine Strecke gerad aus, dann kehret er plötzlich um, und läuft weiter, und dieses oft mit einer unglaublichen Geschwindigkeit, sieht er aber Wasser, oder nur etwas glänzendes, so fliehet er eilends davon.

d) Der vierte und höchste Grad der Wuth ist eingetreten, wenn die Augen des Hundes feuerroth werden, bald starr sind, bald

obawia się, nikogo niecierpi około siebie, rzadko szczeka, i to: chrapliwym głosem, każdego zbliżaiącego się zębami chwyta, i ieżeli mu się paszczeka pieni; tedy iuż *drugi* stopień wścieklizny zastąpił.

c) *Trzeci* stopień zachodzi, kiedy Pies lata, od swego własnego pana ucieka, każdego, z którymśię potyka na drodzę napada. Z początku biega po mału, a z powiększaiącą się wściekłością prędzey, z głową zwieszoną, obwisłemi uszami, i zwieszonym, a pomiędzy nogi wziętym ogonem. Bieg jego nieporządny; czasem biegnie prosto przez nieiaki kawał, potém się nagle zwraca, i daley biegnie, a to często niepodobną do wiary szybkością, postrzegłszy zaś wodę, lub co połyskaiącego się, spiesznie ucieka.

d) *Czwarty* i naywyższy stopień wściekłości nastąpił, kiedy oczy Psu nakształt ognia poczerwienieią, raz słupieią,

wild

wild im Kopfe sich herumdrehen, wenn seine Zunge bleyfärbig aus dem Munde hängt, und alle Hunde erschrocken vor ihm fliehen. In dieser Stufe der Krankheit ist der Biß am giftigsten. Endlich wird der Hund allgemach matter, sein gewöhnliches Laufen langsamer, schleichend, und zuletzt taumelnd; die Thränen laufen häufiger aus seinen Augen, die Haare sträuben sich empor, der Kopf hängt immer mehr und mehr, die Zunge wird schwarz, und der Schaum in seinem Munde vermehrt sich, aber immer schnappt er noch um sich, und beißt, wo er nur hinkömmt; bis endlich Zuckungen entstehen, unter welchen er fällt und stirbt.

drugi raz dziko w głowie się zawracaią, kiedy mu język, przyiąwszy kolor ołowiany na siebie, z paszczy wisi, a wszystkie psy ze strachem od niego uciekaią. W tym stopniu choroby ukąszenie iest nayiadowitsze. Nakoniec słabieie pies coraz bardziey, bieganie jego zwyczayne wolnieyszym, wlekącym, a nareście zataczaiącym się staie; łzy leią się mu z oczu obficiey, włosy się iżą, głowa coraz bardziey obwisa, język czernieie, a piana w pysku pomnaża się, ale zawżdy ieszcze około siebie chwyta, i kąsa, dokąd tylko wpadnie; aż go nakoniec zatargi czyli konwulsie porywaią, w których upada i zdycha.

e) Aber nicht immer durchgeht die Krankheit alle diese Stufen, sondern es geschicht nicht selten, daß die Hunde blos mit der stillen Wuth behaftet werden, und schon darinn sterben. In diesem Zustande sind die

e) Lecz niezawżdy ta choroba przez te wszystkie stopnie przechodzi, albowiem często się trafia, iż psy *potaiemną wścieklizną* tylko zarażeni bywaią, i na nią iuż zdychaią. W tym stanie są psy ci-

Hunde still, mürrisch, verkriechen sich vor jedermann, daß man oft nicht weiß, wohin sie gekommen sind, und sterben dann am zweyten, dritten, oder vierten Tage, wo man sie sohin oft lange Zeit darnach in einem Winkel, in welchen sich selbe während ihrer Krankheit verkrochen hatten, todt findet. Kömmt man ihnen aber in ihrer Krankheit zu nahe, so beissen und schnappen sie auch um sich, und ihr Biß ist eben so ansteckend, wie bei der offenbaren Wuth.

che, ponure, przed każdym się kryią tak dalece, iż często się niewi, gdzie się podzieli, zdychaią zaś potém drugiego, trzeciego, lub czwartego dnia, i znachodzi się ich często po długim czasie zdechłych w kącie, dokąd podczas swoiey choroby zaleźli byli. Jeżeli się zaś podczas choroby kto do nich zbliża; tedy kąsaią, i około siebie chwytaią, a ukąszenie ich równie iest zaraźliwe, iak w oczewistey wściekłości.

§. 3.

Politische Vorsichten gegen den Ausbruch der Hundswuth.

Aus der Ursache, daß durch die Vervielfältigung der Hunde auch die Gefahr dieser fürchterlichen Krankheit vergrössert wird, findet man vor allem hiermit zu verordnen, daß auf dem Lande nur jenen Gewerbsleuten die unumgänglich nöthige Anzahl Hunde zu halten gestattet seyn soll, welche sie zu ihrem Gewerb, oder

§. 3.

Polityczna ostrożność na przeciw wszczynaniu się wścieklizny.

Z tey przyczyny, że przymnożeniem Psów niebezpieczeństwo się tey straszney choroby powiększa, uznaie się bydź nadewszystko rzeczą potrzebną rozporządzić, ażeby na Prowincyi tym tylko zarobkuiącym ludziom nieodbicie potrzebną liczbę Psów utrzymywać pozwolono

ihrer Handthierung brauchen; da hingegen jedem Bauer nur ein Hund, der während des Tages angehängt seyn muß, zu halten erlaubt wird. Wer dawider handelt, ist von der Obrigkeit mit einer dem dießfälligen Anzeiger zuzuwendenden Geldstrafe von 3 fl. rhein. zu belegen, die mehreren Hunde aber sind ohne weiters zu tödten, und in die Erde zu vergraben, und werden die herrschaftlichen Beamten, Richter, Jäger, und andere Vorsteher unter eigener Dafürhaftung, dann unter der obigen Strafe im Unterlassungsfalle, hiemit verpflichtet, auf die Befolgung dieser Anordnung allenthalben streng zu halten, und selbe ohne Nachsicht durchaus in Vollziehung zu setzen.

§. 4.

Jeder, der in der Hauptstadt, dann in den Kreis- und Landstädten einen Hund halten will, ist von nun an verbunden, selben mit einem ordentlichen Halsbande zu versehen, welches allenfalls durch die Anfangsbuchstaben seines Herrn auf eine, oder die andere Art sichtbar anzeige, daß der Hund einen

było, którę do swego rzemiosła, lub dobytku potrzebuią; przeciwnie zaś każdemu włościanowi psa tylko iednego, który w dzień na uwiązaniu stać ma, trzymać pozwala się. Wykraczaiący przeciw temu nakazowi ma bydź od Zwierzchności grzywnami 3. zł. Ryń., które wydawcy tego przewinienia przypadać maią, ukarany, nadliczebne Psy nieodwłócznie pozabiiać, i w ziemie zakopać należy, a dominikalni Officialiści, Wóytowie, Strzelcy, i inni Zwierzchnicy pod własną odpowiedzią, i pod Karą w przypadku zaniedbania, ninieyszym obowiązuią się, ażeby nad dopełnieniem tego rozporządzenia ściśle czuwali, i toż bez względu zupełnie wykonywali.

§. 4.

Ktokolwiek w Mieście Stołecznym, Cyrkularnym, i Prowincionalnym Psa trzymać chce, obowiązanym iest odtąd opatrzyć go porządną obruszką, która każdą razą przez litery początkowe Pana iakimkolwiek sposobem widocznie ma ukazywać, że pies Pana, a zatym

Herrn, folglich auch eine richtige Verpflegung und Aufsicht habe. In den Marktflecken und Dörfern aber ist es genug, wenn der Hund einen Strick um den Hals hat.

regularne wyżywienie posiada, i pod dozorem zostaie. Po Miasteczkach i Wsiach dosyć natym, kiedy pies na szyi powrózek nosi.

§. 5.

Alle Hunde, die 14. Tage nach der Kundmachung gegenwärtiger Verordnung in der Hauptstadt, und in den Kreis- und Landstädten ohne Halsband herumlaufen, sind von dem Abdecker allenthalben, wo sie angetroffen werden, ohne weiters aufzufangen, zu tödten, und sohin einzugraben; ein gleiches hat mit jenen Hunden zu geschehen, die in gedachten Städten blos mit einem Strick um den Hals herumirren, weil hiebei zu vermuthen ist, daß sie von solchen Leuten gehalten werden, die selbst oft kaum zu leben, und keine Hunde nöthig haben.

§. 5.

Wszystkie Psy, co w 14. dni po ogłoszeniu nienieyszego rozporządzenia w Mieście Stołecznym; i po Miastach Cyrkularnych, i Prowincionalnych bez obruszki biegaią, maią bydź przez sprawcę wszędzie łapane, zabiiane, i zakopywane; równie z temi psami postąpić sobie należy, co w pomienionych Miastach z powrózkami tylko tułaią się, ponieważ dorozumiewać się z tego można, że ich takowi ludzie utrzymuią, którzy ledwie sami żyć mogą, i Psów niepotrzebuią.

§. 6.

Eben so ist in Marktflecken und Dörfern, wo keine Ab-

§. 6.

Podobnież ma bydź: po Miasteczkach i Wsiach,

decker

decker vorhanden sind, jeder ohne Halsband oder ohne Strick um den Hals herumlaufende Hund von den herrschaftlichen Jägern und Waldleuten ohne weiters zu erschiessen, oder von den Gerichtsdienern und Schergen zu erschlagen, und tief in die Erde zu verscharren.

gdzie ſprawcy niema każdy bez obrużki, i bez powróżka biegaiący Pies przez Strzelców Pańſkich i leſnych niebawnie zaſtrzelony, lub przez ſądowych sług, i Setników zabity, i głęboko wziemie zakopany.

§. 7.

Nachdem die Erfahrung lehret, daß die meisten Unglücksfälle der Wuth durch Hunde geschehen sind, welche von den Bauern in die Städte mit gebracht, dort verlohren werden, dann herrnlos herumlaufen, aus Hunger, oder durch andere Zufälle wüthig werden, und endlich andere Hunde, oder wohl gar Menschen anfallen; so ist den Bauern und Landleuten von ihren Obrigkeiten auf das nachdrücklichste zu verbieten, wenn sich selbe auf den Markt, oder aus anderen Ursachen in die Städte verfügen, einen Hund mit sich zu führen, da ein jeder solcher nach der Stadt gebrachter Landhund, er möge mit einem Halsband versehen seyn, oder nicht, von dem

§. 7.

Ponieważ doświadczenie uczy, że ſię naywięcey przypadków nieſzczęśliwych wścieklizny przez Psy ſtało, których ſChłopi przyprowadziwſzy z ſobą do Miaſt gubią, gdzie potém bez Pana lataiąc, z głodu, lub z innych przypadków ſię wściekaią, i na reście innych Psów, lub wcale ludzi napadaią; dla tego Chłopom i włościanom zwierzchnoście iak nay wyraźniey zakazać maią, ażeby puſzczaiąc ſię do Miaſt na targi, lub za innemi ſprawunkami żadnego Psa z ſobą niebrali, albowiem każdy takowy Pies wieyſki, chociazby miał obruſzkę, natychmiaſt ma bydź przez ſprawcę zabity.

C Ab-

Abdecker sogleich getödtet werden soll.

§. 8.

Aus der für die Gesundheit, und das Leben der Landeseinwohner gleich wichtigen Nothwendigkeit, daß kein herrnloser Hund im Lande geduldet werden kann, sondern jeder derselben einen Herrn, folglich seine richtige Verpflegung haben müsse, erwächst für diesen letzteren die Pflicht, auf seinen Hund gehörige Acht zu tragen, ihn nicht Tag und Nacht unbesorgt auf den Gassen in Städten und Marktflecken herumlaufen zu lassen, und andurch sowohl die Gefahr der Hundswuth zu vermindern, als auch dem nächtlichen Heulen und Bellen solcher Hunde, durch welches die Einwohner in ihrer Ruhe auf die unangenehmste Art gestöhret werden, vorzubeugen. In dieser Rücksicht hat jeder Einwohner der Städte und Marktflecken seinen Hund bei eintretender Nacht in der Wohnung gut zu verwahren, ihn keinerdings aus dem Hause hinaus, und allein auf den Strassen herumirren zu lassen, weil es dem Abdecker zur genauesten Pflicht hiedurch ge-

§. 8.

Z równie ważney dla zdrowia i życia Obywatelskiego konieczności, że w Kraiu zadnego Psa bez Pana cierpieć niemożna, lecz że każdy Pana swego, a zatym regularne pożywienie mieć musi, wypływa dla Pana powinność strzeżenia Psa swego należycie, niedania mu biegać dzień i noc po ulicy w Miastach i Miasteczkach, ażeby tym samym nietylko niebezpieczeństwa wścieklizny umnieyszać, ale także wyciu i szczekaniu po nocach, co mieszkańcom w odpoczynku naynieprzyiemnieyszym sposobem przeszkadza, zapobiedz. W tym względzie powinien każdy mieszkaniec w Mieście i Miasteczku Psa swego z nadchodzącym wieczorem w pomieszkaniu należycie zachować, z domu żadnym sposobem niewypuszczać, i nie dopuścić, by się sam po ulicach tułał, gdyż na sprawcę wkłada się mnieyszym obowiązek iak nayściśleyszy, wszystkie Psy, podczas nocney pory z o-

macht

macht wird, alle Hunde, die bei Nachtszeit mit oder ohne Halsband auf den Plätzen und Strassen der Städte allein herumstreifen, als herrnlose Hunde anzusehen und solche auf der Stelle zu tödten. Dahingegen bleibt es den Einwohnern der Dörfer unbenommen, zur Sicherung ihres Eigenthums die Hunde bei Nachtszeit auch ausser dem Hause nach Gutbefinden zu belassen.

bruszkami lub bez nich po ulicach się tułaiące ząbiiać, uważaiąc ich za takie, co Pana niemaią. Przeciwnie zaś włościanom niezabrania się wypuszczać Psy swoie z domu wedle własnego zdania dla zabezpieczenia własności podczas nocney pory.

§. 9.

Jeder Eigenthümer eines Hundes hat aus Ursachen, daß selber die im 2. §. angeführten Kennzeichen der angehenden Wuthskrankheit leicht wahrnehmen, und die hier nachfolgenden Vorsichten treffen kann, dafür zu stehen, daß bei seinem Hunde keine Wuth ausbreche, auch für allen Schaden zu haften, den der wüthige Hund in der Folge allenfalls anrichtet.

§. 9.

Każdy właściciel Psa powinien z tych powodow, że łatwo wyszczególnione w §. 2gim znaki początkowey wściekłości postrzegać, i tu niżey okryślonych przezorności użyć może, zaręczyć, że się na iego Psie wścieklizna niepokaże, i za wszystkie szkody odpowiadać, które wściekły Pies z czasem w iakikolwiek sposob porobi.

§. 10.

Wenn ein Hund sehr wenig oder gar nichts frißt, oder säuft, oder andere Kenn-

§. 10.

Jeżeli Pies bardzo mało żre, lub piie, lub inne znaki chorowitości na nim się

zeichen des Krankseyn an ihm wahrgenommen werden; so muß sich ja Niemand von einem übel angebrachten Mitleid, oder einer übertriebenen Anhänglichkeit an das kranke Thier hinreissen lassen, und selbes etwann, wie vorher, noch ferner in seiner Gesellschaft unbeschränkt dulden, sondern, da dieses schon ein verborgener Anfang der Wuth seyn kann, und die Hunde manchmal früher, als die Kennzeichen der Wuth recht sichtbar werden, um sich beissen, oder davon laufen, einen solchen Hund von aller Gemeinschaft mit Thieren und Menschen sogleich absöndern, einsperren, und an eine Kette anbinden, um selben auf diese Art genauer, und mit desto geringerer Gefahr beobachten zu können. Diese Beobachtung muß aber mit vieler Behutsamkeit geschehen, und ihm das Fressen und Saufen dergestalt hingestellet, oder hingeschoben werden, daß man von ihm nicht berühret, oder gebissen werden kann. Noch besser aber wird es seyn, wenn der kranke Hund sogleich dem Abdecker in die Kur übergeben wird.

postrzegaią; tedy nikt się niepowinien spółubolewaniem zle użytym, albo zbytecznym przywiązaniem tak dalece ku rozchorzałemu Zwierzęciu unieść, iżby toż może tak, iak przedtym, dłużey w swoim towarzystwie bez ograniczenia cierpiał, ale, ponieważ to iuż ukryte początki wścieklizny bydź mogą, a Psy czasem wcześniey, nim znaki wścieklizny widocznieyszemi się staią, około siebie chwytaią, lub uciekaią, takowego Psa całkiem od społeczeństwa Ludzi, i Zwierząt natychmiast odłączyć, zamknąć, i na łańcuchu uwiązać, ażeby go tym sposobem dokładniey, i zmnieyszym niebezpieczeństwem uważać można. To uważanie musi bydź z wielką ostróżnością wykonywane, a iadło z napoiem tak mu podawane, lub przysuwane, iżby daiącego ani się mógł dotknąć, ani ukąsić. Lecz się naylepiey uczyni, daiąc takowego rozchorzałego Psa sprawcy do leczenia.

§. 11.

§. 11.

Hält die Krankheit des Hundes an, wird derselbe traurig, fliehet er die Menschen, murret er nur statt zu bellen, hat er trübe Augen, nimt er nur wenig oder gar keine Nahrung mehr zu sich, und säuft er schon einen, oder zwey Tage nicht; so ist nicht mehr daran zu zweifeln, daß ihn die Wuth ergriffen habe. In diesem Falle hat der Eigenthümer eines solchen Hundes die Anzeige hievon sogleich der Ortsobrigkeit, und zwar in der Hauptstadt Krakau der Polizeydirekzion, in den Kreisstädten dem Kreisamte, in den übrigen Landstädten dem Magistrate, und in den Märkten und Dörfern dem Ortsvorsteher oder Richter zu machen, die Ortsobrigkeit aber die unverzügliche Verfügung zu treffen, damit ein solcher Hund von dem Abdecker in Gegenwart einer obrigkeitlichen Person todtgeschlagen, und dann samt der Haut an einem abgelegenen Orte recht tief verscharret werde.

§. 11.

Jeżeli choroba psa nieustaie, pies będąc smutnym od Ludzi ucieka, mruczy zamiast szczekania, maiąc posępne oczy, przyimuiąc bardzo mało lub żadnego pożywienia do siebie, i dzień lub dwa niepiiąc; tedy niepotrzeba wątpić, że go wścieklizna porwała. W takowym przypadku powinien właściciel podobnego psa uczynić o tym natychmiast doniesienie mieyscowey Zwierzchności, a to: w Stołecznym Mieście Krakowie Direkcyi Policyiney, w Miastach Cyrkularnych Urzędowi Cyrkularnemu, w innych Miastach Prowincionalnych Magistratowi, a po Miasteczkach i Wsiach Zwierzchnikowi mieyscowemu lub Wóytowi, mieyscowa zaś Zwierzchność ma nieodwłócznie rozporządzić, ażeby takowy Pies w przytomności Urzędowney Osoby przez sprawcę zabity, i razem ze skórą na mieyscu odległym głęboko wziemi zagrzebany został.

§. 12.

Wenn der Eigenthümer eines ſolchen Hundes, oder auch der Hauswirth oder Hausaufſeher, Falls er hievon Kenntniß hatte, dieſe Anzeige zu machen unterläßt, iſt er in der Hauptſtadt Krakau mit 24. Dukaten, in den Kreisſtädten mit 6. Dukaten, in den übrigen Landſtädten mit 12. fl. rhein., in den Marktflecken und Dörfern aber mit 6. fl. rhein. unnachſichtlig zu beſtrafen, welche Strafe jederzeit demjenigen zugewendet werden ſoll, der ſohin die wirkliche Anzeige von einem ſolchen wüthigen Hunde macht.

§. 12.

Jeżeli właściciel takowego pſa, lub także goſpodarz, lub dozorca domu, gdyby o tym wiedział, wzmiankowanego donieſienia uczynić zaniedbał; tedy *w Stołecznym Mieście Krakowie Grzywnami* 24. *Czerw. złot.*, *w Mieście Cyrkularnym* 6. *Czerw. zł. w innych Miaſtach Prowincionalnych* 12. *zł. Ryń. w Miaſteczkach zaś i po Wſiach* 6. *zł. Ryń.* bez względu ma bydź ukarany, które to Grzywny temu przypaść powinny, co rzeczywiſte donieſienie o takowym pſie wściekłym uczynił.

§. 13.

In jenen Ortſchaften auf dem Lande, wo noch keine Abdecker vorhanden ſind, ſoll ein jeder Eigenthümer eines ſolchen Hundes unter der erwähnten Strafe verbunden ſeyn, den Hund entweder ſelbſt ohne weiters zu tödten, oder ſolchen durch andere beſtellte Leute tödten, und tief in die Erde vergraben zu laſſen; nur iſt ſich überhaupt bei dem Tödten und Verſchar-

§. 13.

W tych oſiadłościach na Prowincyi, gdzie ieszcze żadnych ſprawców niema, powinien każdy właściciel podobnego psa pod wzmiankowaną Karą obowiązany bydź, lub ſam Psa niezwłócznie zabić, lub go przez innych umowionych Ludzi zabić, i głęboko zagrzebać kazać; tylko w gólności przy zabiianiu, i grzebaniu tych psów ſta-

ren

ren dieser Hunde sorgfältig zu hüten, daß Niemand von ihrem Blute oder Geifer bespritzet, oder sonst davon berühret werde.

rannie strzedz się należy; ażeby nikt ich krwią lub pianą niezostał pobryzgany, lub się inaczey o tęż nieotarł.

§. 14.

Wer die oben bestimmte Strafe zu zahlen ausser Stand ist, soll nach Gestalt der Umstände mit einer empfindlichen Leibesstrafe, deren Bestimmung der politischen Behörde überlassen bleibt, gezüchtiget werden.

§. 14.

Kto nie iest wstanie wyżey oznaczone Grzywny zapłacić, na tego powinna dolegliwa Kara cielesna, którey wyznaczenie polityczney instancyi zostawuie się, w Miarę okoliczności bydź włożona.

§. 15.

Sollte ungeachtet aller dieser Vorsichten sich dennoch der Fall ergeben, daß ein wüthiger Hund entweder in einem Orte selbst ausreisse, oder von andern Orten herkomme, so ist gleich Lerm zu machen, damit sich jedermann vor dem wüthigen Thier hüte, vorzüglich auf die kleinen Kinder, welche am meisten gebissen zu werden pflegen, Acht gebe, die Hunde und das andere Vieh einsperre, endlich

§. 15.

Gdyby mimo te wszystkie zabiegi przypadek się iednak ten trafił, iżby wściekły Pies w iakim mieyscu sam się wyrwał, albo z kąd inąd zabiegł, zaraz hałas uczynić potrzeba, by się każdy tego wściekłego Zwiérza strzegł, osobliwie na małe dzieci, które nay więcey kąsane bydź zwykły, uważano, Psy i inne bydło zamykano, nakoniec wściekłego Psa pospolitą

den wüthigen Hund mit gemeinschaftlicher Hilfe baldmöglichst tödte, und auf oben gedachte Art einscharre. Von welch allem jene, die den wüthigen Hund am ersten entdeckten, die Ortsobrigkeit nach Anweisung des 11. §. unverzüglich zu verständigen haben, damit selbe, nöthigen Falls weitere Hilfe zur Erlegung des Thieres herbeischaffe, und endlich die schärfeste Untersuchung anstelle: woher der wüthige Hund gekommen, und wer der Eigenthümer hievon gewesen sey, welcher sodann, wenn ihm die Unterlassung der angeordneten Meldung des wüthigen Thieres, oder die Ausreissung desselben auf irgend eine Art zur Last fällt, zu der im 12 §. bestimmten Strafe unnachsichtlich zu verhalten ist.

pomocą iak nayprędzey zabito, i sposobem wzmiankowanym pogrzebano. O tym wszystkim ci, którzy wściekłego psa naypierwey postrzegą, Zwierzchność mieyscową podług ukazu w §. 11. danego nieodwłócznie uwiadomić powinni, ażeby w potrzebie dalszey pomocy do zabicia Zwierza dodała, i wreście nayściśley poszukiwała: z kąd pies wściekły przybiegł, i kto właścicielem tegoż był, na którego zatym, ieżeli wina zaniedbania nakazanego doniesienia wściekłym Zwierzu, lub o wyrwanie się tegoż iakimkolwiek sposobem na niego spada, wyznaczona w §. 12. Kara bez wszelkiego względu włożona bydź powinna.

§. 16.

Hätte der wüthige Hund erwiesener massen ein anderes Thier angefallen, es sey Pferd, Horn- und Federvieh, Schaaf, Hund, Schwein, oder was es immer wolle; so sind die dießfälligen Augenzeugen unter der schwersten Verantwor-

§. 16.

Gdyby wściekły pies inne Zwierze, bądź to konia, bydle rogate, lub co z drobiu, bądź to Owcę, Psa, bydle nierogate, lub cokolwiek innego, był napadł, a to pewnie się okazało; takowi naoczni świad-

tung,

tung, und der im 12. §. verhängten Strafe gehalten, solches ebenfalls ohne Verzug der Ortsobrigkeit zu melden, die dann mit diesen angefallenen Thieren in Rücksicht ihrer Tödtung, und Verscharrung das Nemliche alsogleich zu verfügen haben wird, was oben wegen der mit der Wuth bereits befallenen Hunde angeordnet worden ist. Jedoch wird jedermann nachdrücklich gewarnet, bei den Pferden, und dem Hornvieh vor Vertilgung derselben ja nicht die Häute abzuziehen, und selbe zu seinem Gebrauch zu verwenden, weil er sich hiedurch der Wuthskrankheit, und allen ihren schrecklichen Folgen ganz unfehlbar aussetzet.

kowie pod nayciężfzą odpowiedzią, i nałożoną w §. 12. Karą fą obowiązani, o tym zdarzeniu Zwierzchność bez zwłoki uwiadomić, która to famo względem zabicia, i pogrzebania tych napadłych Zwierząt uczyni rozporządzenie, iakie już wyżey dla Psów zarażonych wścieklizną przepisano. Jednak się każdego wyraźnie oftrzega, by z Koni, i bydła rogatego, przed zagubieniem tychże, Skór nieściągać, i na potrzebę fwoię obracać, albowiem się przez to na chorobę wścieklizny, i na iey wfzyftkie ftrafzne wypadki nieomylnie wyftawia.

§. 17.

Es kann aber auch ein Hund, oder ein anderes einheimisches Thier von dem ausgerissenen wüthigen Hunde angefallen, oder von seinem Geifer berührt worden seyn, ohne daß der Eigenthümer, noch irgend jemand hievon Wissenschaft habe. Um also auch hier jedem Unglück vorzubeugen, müssen die Ei-

§. 17.

Lecz mógł był Pies, lub inne domowe Zwierze od wściekłego Psa lataiącego porwany, lub pianą jego pobryzgany bydź, o czym iednak ani właściciel, ani kto inny niema wiadomości. Ażeby więc i w tym przypadku wfzelkiemu nieszczęściu zapobiedz, muszą właściciele takowych Zwie-

genthümer solcher Thiere, die zur Zeit, als der wüthige Hund herumstreifte, aus dem Hause, mithin der Gefahr der Ansteckung ausgesetzt waren, auf das genaueste ihr Vieh beobachten. Wird nun ein oder das andere Stück krank, so ist es alsogleich von dem übrigen Vieh abzusondern, und ausser alle Gemeinschaft mit demselben zu setzen; fängt es dann an traurig zu werden, frißt es wenig oder gar nichts, säuft es nicht, und verabscheut es sichtbarlich das Wasser, und alles Nasse, dann ist an der Wuth des Thieres nicht mehr zu zweifeln, und in diesem Falle die unverzügliche Anzeige an die Ortsobrigkeit gleichfalls unter der schweresten Verantwortung zu machen, damit diese die Tödtung und Verscharrung des Viehes eben so, wie oben wegen der Hunde angeordnet ist, ohne Zeitverlust veranstalte.

rząt, co podczas latania wściekłego psa, niebyły w domu, a zatym na niebezpieczeństwo zarażenia były wystawione, swoie bydle iak nayściśley uważać. Gdy zatym iedno lub drugie bydle rozchoruie się, natychmiast od reszty bydła odłączone, i wszelkie mu społkowanie przecięte bydź powinno; ieżeli zaś potém smutnym się staie, mało co, lub nic nieżre, niepiie, i widomie od wody, i od wszelkiey mokrości ma wstręt, tedy o wściekłości zwierzęcia wątpić iuż więcey niepotrzeba, daiąc nieodwłócznie w tym przypadku znać do Zwierzchności mieyscowey równie pod naysurowszą odpowiedzią, by taż zabicie, i pogrzebanie bydlęcia tak; iak wyżey względem psów rozporządzono, bez straty czasu zgotowała.

§. 18.

Sollte endlich der im Orte ausgerissene, oder aus anderen Gegenden hergeloffene wüthige Hund nicht ertappt,

§. 18.

Gdyby nakoniec pies wściekły, który się w mieyscu ziawił, lub z inney okolicy zabiegł, niemógł

und

und getödtet werden können, sondern die Flucht weiter in die benachbarten Ortschaften nehmen, so ist die Ortsobrigkeit unter ihrer eigenen Dafürhaftung verbunden, in die benachbarten Ortschaften alsogleich Bothen abzusenden, und die Obrigkeiten derselben von der bevorstehenden Gefahr durch Beschreibung des wüthigen Hundes zu verständigen; welche leztere dann die Gemeinden zur gehörigen Aufmerksamkeit aufzurufen, und solche Anstalten unverzüglich zu treffen haben, damit das wüthige Thier mit gemeinschaftlicher Hilfe erlegt, tief in die Erde verscharret, und die Gegend somit von aller weitern Gefahr befreyet werde.

bydź zchwytany i zabity, ale daley do ſąſiedzkich oſiadłości umknął; Zwierzchność mieyscowa pod własną odpowiedzią ieſt obowiązana posłać natychmiaſt umyślnego do ſąſiedzctwa, uwiadamiaiąc Zwierzchność o grożącym niebezpieczeńſtwie przez opiſanie psa wściekłego; taż oſtatnia ma gromady do oſtróżności napomnieć, i takie nieodwłócznie przygotowania poczynić, iżby wściekłe Zwierze wſpólną pomocą zabite, głęboko zagrzebane, a tym ſposobem okolica od wſzelkiego niebezpieczeńſtwa dalſzego uwolniona zoſtała.

§. 19.

Ansteckung der Menschen.

Bisher hat man lediglich die Kennzeichen der Wuth an den Hunden dargestellet, und jene politischen Vorsichten an die Hand gegeben, durch welche dem Ausbruch, und der weitern Verbreitung der Hundswuth Einhalt gethan werden kann; da jedoch aller dieser Vorsichten ungeachtet

§. 19.

Zarazenie Ludzi.

Dotąd okazaliśmy tylko znaki wściekłości na psach, i te polityczne przeſtrogi podaliśmy, za pomocą których wſzczynaniu, i rozſzerzaniu ſię wścieklizny tamę położyć można; gdy jednak pomimo te wſzyſtkie zabiegi takowy przypadek zdarzyć ſię może, iż

der Fall möglich ist, daß Menschen von einem wüthigen Hunde angefallen, und der Gefahr der Wuthskrankheit ausgesetzt werden; so folgen hier nun auch jene durch Erfahrung geschickter Aerzte geprüfte medizinische Maaßregeln, deren man sich bei Behandlung gebissener Menschen mit Sicherheit und Nutzen allgemein gebrauchen kann.

Jene, welche von einem Hunde während seiner Krankheit gebissen worden sind, haben auch das Gift der Ansteckung bekommen, und sind in der wahrscheinlichen Gefahr, früh oder spät mit der nemlichen Krankheit befallen zu werden, wenn sie nicht gleich Anfangs die dagegen dienlichen, und unentbehrlichen Verwahrungsmittel gebrauchen.

Ob die Wunde des Bisses groß, oder klein ist, ob jemand einen oder mehrere Bisse bekommen hat, ob die Wunde blutet, oder nicht, dieß ist alles einerley, die Gefahr bleibt gleich groß; auf den kleinsten Ritz in der Haut, der nicht einmal Blut gegeben hat, erscheinet die Krankheit mit eben so fürchterlichen, so wüthenden Zufällen, als auf die gröste beigebrachte

Ludzie od psa wściekłego napadaieni, a przeto na niebezpieczeństwo wścieklizny narażeni bydź mogą; dla tego następuią tu także i te doświadczeniem rozumnych lekarży wyprobowane prawidła lekarskie, których przy leczeniu pokąsanych Ludzi bezpiecznie i pożytecznie w powszechności użyć można.

Ukąszeni od psa podczas jego choroby, przeieli także iad zarazy, i znayduią się w pewnym niebezpieczeństwie wcześniey lub pozniey tą samą chorobą bydź złożonemi, ieżeli nie zaraz z początku środków na przeciw tey zarazie służących, i bez których niepodobna się obeyść, nieużyią.

Czyli rana po ukąszeniu wielka, czyli mała, czyli kto raz, lub kilka razy ukąszony, czyli krew z rany płynie, czyli nie, wszystko to iedno, a niebezpieczeństwo zawsze w równey zostaie wielkości; po nayrmnieyszym zadarciu, z którego się nawet krew niesączyła, pokazuie się ta choroba równie z tak strasznemi, i srożącemi się przy-

Wun-

Wunde. Sowohl der Unterschied, den man zwischen einer geringen, und starken Verwundung macht, als auch das gewöhnliche Wohlbefinden gleich nach dem Bisse, sind die Ursachen, daß so viele dieser Unglücklichen gleich vom Anfange die nöthige Hilfe nicht suchen, welche sie gewiß von den traurigen Folgen der Wuth bewahret hätte, die sich über kurz oder lang unausbleiblich einstellet, und mit dem erbärmlichsten Tode endiget.

padkami, iako po naywiększych ranach zadanych. Tak różnica, która się między letkim, a mocnym skaleczeniem czyni, iako zwyczayne dobre się mnienie po ukąszeniu, są przyczynami, że wielu takich nieszczęśliwych nieszukaią z początku zaraz pomocy, któraby ich zapewnie od smutnych wypadków wścieklizny, prędzey lub poźniey nieochybnie się stawiącey, a nielitościwą śmiercią kończącey, zachowała była.

§. 20.

Zwischenraum, wo das Gift im Körper unthätig scheinet.

Die Zeit des Ausbruchs der Krankheit ist ungewiß, gemeiniglich wird sie vom 7. bis zum 21. Tage sichtbar, zuweilen auch früher, zuweilen später; man hat sehr viele Beispiele, wo sich die Gebissenen einen Monat, zwey Monate, jahrweise, und auch noch länger wohl befanden, und dann brach erst die Krank-

F

§. 20.

Przeciąg czasu, w ktorym iad wścieklizny bezczynnym w ciele bydź się zdaie.

Czas pokazania się choroby iest niepewny, pospolicie daie się od 7. aż do 21. dnia widzieć, a czasem pierwey, czasem poźniey; wiele mamy przykładów, gdzie się ukąszeni cały Miesiąc, dwa Miesiące, Rok, i. dłużey dobrze mieli, a dopiero wtenczas dobyła się choro-

heit

heit mit allen ihren schrecklichen Zufällen, und der ganzen Wuth ihrer Heftigkeit aus.

ba ze wszystkiemi swemi strasznemi przypadkami, i z całą srogością swey siły.

§. 21.

Kennzeichen des im Leibe rege gewordenen Giftes, und der herannahenden Krankheit.

Ehe die Wuth ausbricht, fühlen die Angesteckten am gebissenen Theile Schmerzen, die sich oft durch das ganze Glied ausdehnen; die Haut um die Narbe wird dunkelroth, entzündet sich, und schwillt auf; die Narbe erhebt sich an verschiedenen Orten: zuweilen bricht die Wunde wieder auf, und der Rand derselben wirft sich um, schwillt an, und giebt eine dünne, scharfe, und mißfärbige Feuchtigkeit von sich.

Zu den Zufällen in den gebissenen Theilen kömmt auch zugleich eine Veränderung im ganzen Körper hinzu, und der Mensch beginnt schon den Anfang der annahenden Krankheit zu fühlen. Es überfällt ihn eine tiefe Traurig — und Kleinmüthigkeit, die ihn über jeden Gegenstand weinen

§. 21.

Znaki oburzonego w ciele iadu, i zbliżaiącey się słabości.

Nim się wścieklizna dobędzie czuiąc ukąszeni w części skaleczoney bole, rozciągaiące się czasem po całym członku; skóra około bliżny poczerwienieie ciemno, zapala się, i puchnie; bliżna się po różnych mieyscach wznosi; czasem otwiera się na nowo rana, brzegi teyże wyrzucaią, puchną, i wydaią z siebie rzadką, ostrą, i nieprzyiemnego koloru wilgoć.

Do odmian w ukąszonych częściach przyłącza się razem odmiana w całym ciele, a człowiek poczyna czuć początki zbliżaiący się choroby. Wpada wgłęboki smutek — i wątleie na umyśle tak dalece, iż nad każdym przedmiotem płacze, szuka sa-

macht,

macht, er sucht allein zu seyn, redet nicht viel, und das zaghaft, und weinerlich, sein Athem ist beklemmt, den er durch tiefes unterbrochenes Seufzen zu erleichtern sucht; zuweilen sperret er sich ein, und bittet wehmüthig, daß man ihn allein lasse. Zugleich überfällt ihn ein Frost, der in Händen und Füssen anfängt, und sich allgemach durch den ganzen Körper verbreitet; oft nimmt dieser zu, bis zu einer Kälte, die bis in das Mark der Knochen geht. Die Eßlust vergeht ihm; er ißt zuweilen, aber ohne Lust; bei dem Trinken spühret er ein ungewöhnliches Zuschnüren des Halses, und sein Athem wird darauf viel gehemmter. Hie und da hat er Zuckungen in den Gliedern, besonders in dem unteren Kinnbacken, der sich zuweilen beweget, und manchmal so heftig, daß er sich in die Zunge beißt. Zuweilen wird der Kinnbacken völlig steif, und verschließt den Mund so, daß man ihm selben nur mit Mühe öfnen kann; der nemliche Krampf schnüret auch den Hals zu, wodurch die Stimme verändert, und bald sehr hoch, bald für Tiefe kaum lautbar wird, ja zuweilen gar verloren geht. Durch diese Veränderung der

motności, mało mówi, a to z płaczem, i trwogą, ciężko oddycha, i stara się głębokim, a przerywanym wzdychaniem oddechu sobie ulżyć; czasem się zamyka, i żałośnie prosi, by go zostawić samego. Porywa go razem zimno, poczynaiące się w rękach i nogach, a rozszerzaiące się pomału po całym ciele; często się to zimno tak dalece powiększa, iż aż do spiku w Kościach dochodzi. Traci appetyt do iedzenia; ie czasem, lecz bez appetytu; piiąc nadzwyczayne ściskanie gardła czuie, a oddech tym bardziey mu się potem zatyka.

Tu i owdzie cierpi drganie członków, osobliwie w dolney szczęce, która się czasem rusza, niekiedy zaś tak mocno, iż się w ięzyk kąsa. Czasem szczęka całkiem trętwieie, i tak usta zawiera, iż trudno ie odemknąć; te same konwulsie ściągaią także gardło; przez co się głos mieni, raz się podnosząc, drugi raz tak się nizkim staiąc, iż ledwie bydź słyszanym może, czasem zaś wcale ginie. Przez te odmiany głosu wydaią chorzy brzmienie, zdaiące się bydź do szczekania psów podobne. Sen

Stim-

Stimme geben die Kranken zuweilen einen Laut von sich, der dem Bellen der Hunde ähnlich scheinet. Der Schlaf ist unruhig, und schreckenvoll, Bilder der schwärzesten Melancholie malen sich ihnen vor: Vorbereitungen zur grausamsten Ermordung, augenscheinlicher Tod vom Anfalle wilder Thiere, Einstürzung drohender Gebäude u. d. gl. ja wo sie nur hinsehen, erblicken sie Gefahren; Mord, Blut und Tod sind ihre gewöhnlichsten Träume, und da die Phantasie in dieser Krankheit ausserordentlich reitzbar ist, so bleibt der ganze Eindruck der ausgestandenen Angst, auch wenn sie erwachen, zurück.

In dieser ersten Stufe der Krankheit ist der Puls geschwind, klein, zuweilen ungleich, und aussetzend; nicht selten hat der Kranke Schmerzen im Bauche, und Lust zum Brechen, der Urin ist hell und scharf, die Haut ist trocken, und macht die sogenannte Gänsehaut, die Ausdünstung ist gehemmt.

niespokoyny, i straszny, wyobrażenia naypośępnieyszey melancholii stawiaią się im przed oczy: przygotowania do nayokrutnieyszego zamordowania siebie, oczéwista śmierć przez napadnienie dzikiego Zwierza, zawaleniem się grożące budynki, i t. p. owszem postrzegaią wszędzie niebezpieczeństwa, dokąd tylko spozieraią; zabóystwo, krew, i śmierć są ich zwyczayne sny, i ponieważ fantazia w tey chorobie iest łaskotliwą, dla tego pozostaie całe wrażenie przebyłego utrapienia w tenczas nawet, kiedy się przebudzaią.

W tym *pierwszym stopniu* choroby idzie puls mocno, czasem nierówno, i przerwanie, nierzadko ma chory bole w brzuchu, i zbiera mu się na wymioty, mocz czysta, lecz ostra, skóra sucha, i powleka się tak zwaną gęsią skórą, przedech zostaie zatamowany.

§. 22.

Die zweyte Stufe der Krankheit äussert sich durch folgende Symptome: Das

§. 22.

Drugi stopień choroby pokazuie się przez następuiące symptomata: od-

Athem-

Athemholen erschweret sich immer mehr und mehr, es wird ein beständiges ängstliches Seufzen, wobei sich die Brust und die Schultern erheben; Traurigkeit liegt immer schwerer auf dem Kranken, und eine Unruhe, die sie überall unstät macht; die Reitzbarkeit ihrer Sinne ist in der höchsten Spannung; sie können das Licht nicht mehr vertragen, und suchen daher nur dunkle, vom Umgange der Menschen weit entfernte Oerter; sie träumen auch wachend, und sehen allerlei Schreckenbilder. Ihr Gehör wird unleidlich zart, das geringste Gelispel wird Getöse in ihren Ohren; sie fahren erschrocken vor jedem Laut zusammen, und bitten, man möchte sich ihrer erbarmen. Nun wird ihnen das Trinken ganz unmöglich, und so fängt jene Noth an, die das Unerträglichste dieser Krankheit ausmacht, und die damit Behafteten stufenweise bis zum höchsten Grade des menschlichen Elends hinauf führet. Sie leiden unaufhörlich Durst, sobald sie aber das Glas dem Munde nur nähern, um trinken zu wollen, dann hebt sich die Brust gewaltsam in die Höhe, der Hals schnürt sich zu, das Gesicht verzieht sich, die Augen drehen sich herum, und eine

dech coraz bardziey cięższe, nieustanne wzdychanie smutne następuie, przyczym się piersi, i plecy podnoszą; ciężki smutek zawżdy chorych ściska, pomnażaiąc niespokoyność, wszędzie ich niestatecznemi czyniącą; łaskotliwość ich zmysłów zostaie w nay-wyższym natężeniu; niemogą iuż światła cierpieć, i szukaią dla tego mieysc ciemnych, i odludnych; na iawie nawet śni się im, i widzą różne straszne Obrazy. Słuch staie się nieznośnie delikatnym, nay-mnieyszy szelest zdaie się bydź hałasem w ich uszach; porywaią się z przestrachu za każdym głosem, prosząc, by nad niemi mieć politowanie. Teraz im niepodobna pić, a tak się poczyna ta męka, co iest naynieznośnieysza przykrością tey choroby, doprowadzaiąc stopniami chorego do naywyższego gradusu ludzkiey nędzy. Cierpią nieustanne pragnienie, skoro zaś tylko szklankę do ust zbliżaią, chcąc się napić, zaraz się piers gwałtownie podnosi, gardło się ściąga, twarz się marszczy, oczy się zawracaią, a utrapienie napada ich niewypowiedziane; silnie rzu-

unaussprechliche Angst befällt sie; mit Gewalt werfen sie das Wasser von sich, dessen blosser Anblick sie schon in Schrecken setzt.

caią od siebie wodę, którey sam tylko widok strachem iuż ich przeszywa.

Doch haben die Kranken auch Augenblicke, in welchen sie ruhiger sind, und einige Erleichterungen der marternden Zufälle empfinden; da geschieht es öfters, daß sie auch trinken können; sie begehren alsdann von selbsten das Getränke, nehmen es begierig mit aller Gewalt, und trinken mit hastigen Zügen, starren Augen, und der heftigsten Anstrengung des ganzen Körpers. Diese Zwischenräume der Krankheit sind aber von kurzer Dauer, und die Anfälle derselben kommen bald mit zunehmender Heftigkeit wieder; die Furcht vor dem Getränke nimmt immer mehr zu, bei dem blossen Anblick eines flüssigen Körpers geräth der ganze Leib in Zuckungen, der Athem hält ein, und die gewaltsamsten Verdrehungen werden an ihnen sichtbar, ja ein blosses Gefäß, worinn sonst flüssige Dinge zu seyn pflegen, versetzt sie schon in diesen Zustand. Ihre wasserscheue Phantasie gehet so weit, daß sie von jedem, der

Jednak maią chorzy momenta, w których są spokoynieyszemi, czuiąc nieiakie ulżenie męczących przypadków; często się przytrafia, że i pić mogą; żądaią w tenczas sami napoiu, porywaią go chciwie, i piią z pośpiechem, osłupiałemi oczami, i nayteższym sileniem całego ciała. Lecz takowe przestronie choroby trwa niedługo, napadnienia bowiem teyże powracaią w krótce z pomnażaiącą się siłą; obawianie się napoiu coraz bardziey powiększa się, całe ciało wpada w dygotanie na widok ciekącey rzeczy, oddech się zatyka, a naygwałtownieysze przewracania daią się na nich widzieć, nawet samo naczynie, w którym pospolicie rozcieki trzymać się zwykły, wprawia ich w to położenie. Fantazia ich wody się lękaiąca tak dalece gonie, iż sądzą, ze każdy zbliżaiący się do nich ma wodę, któ-

ihnen nahe kömmt, glauben, er habe Wasser, welches er ihnen mit Gewalt einschütten wolle; sie lechzen für Durst, und ihre ganze Natur empört sich mit wüthigem Abscheu gegen jeden erquickenden Tropfen. Der Kopf, der Mund, und der Hals, und der gebissene Theil fangen an schmerzlich zu brennen, und die Hitze ist oft so ausserordentlich heftig, daß diese Unglücklichen sich lieber verbrennen lassen möchten, als diese innerliche Hitze auszuhalten. Die Furcht und Aengstigung wird immer grösser, sie glauben oft den Hund zu sehen, der sie gebissen hat, wie er auf sie zukömmt, sie anfällt und beißt. Erblicken sie das geringste Pelzwerk, so bildet sich dasselbe in ihrer Phantasie sogleich in den Hund um, der auf sie zuläuft; erschrocken fahren sie dann zurück, flüchten sich, und bitten die Umstehenden, man möchte sie retten, und sich ihrer erbarmen. In der tiefsten Stille hören sie ein ängstliches Geschrey, und beunruhigende Gespräche, und bei der geringsten Bewegung durch das Eintreten eines andern in das Zimmer, glauben sie, das Haus falle über ihnen zusammen, und sie lägen schon im Schutt begraben. Was aber ihr Elend noch mehr ver-

rą ich gwałtownie chcą polać; łechcą z pragnienia, a cała ich natura oburza się z szalonym wstrętem naprzeciw każdey orzezwiaiącey Kropli. Głowa, Usta, Szyia i część ciała ukąszona spoczynaią boleśnie palić, a gorączka iest często tak nadzwyczaynie mocna, iż ci nieszczęśliwi chętnieyby się spalić dali, niż te wewnętrzną gorączkę wytrzymać. Boiaźń i trapienie zawżdy się powiększaią, chorzy rozumieią często, że przed sobą tego psa widzą, który ich pokąsał, iak do nich biegnie, i chwyta. Postrzegłszy naymnieyszy Kawałek futra wyobrażaią natychmiast w swoiey Fantazyi psa do siebie lecącego; ze strachem się cofaią, uciekaią, prosząc przytomnych, by ich ratowano, i politowanie nad niemi miano. Podczas naywiększey, ciszy słyszą lękliwy krzyk, i rozmowy spokoyność mieszaiące, a za wchodzeniem czyim do pokoiu, sądzą, że się cały dóm nadniemi wali, a że sami w gruzach zagrzebani leżą. Co zaś ich nędzę bardziey powiększa, i przytomnych aż do łez porusza, iest, że ci nieszczę-

grössert, was jeden Zuschauer bis zu Thränen rührt, ist, daß diese Unglücklichen oft ihre völlige Vernunft haben. Sie sprechen über alles vernünftig, sie wissen, daß sie diese Krankheit haben, der sie unterliegen werden, und wünschen, daß sich ihr Leiden sammt dem Leben bald enden möge; sie nehmen von ihren Freunden Abschied, warnen sie, ihnen nicht zu nahe zu kommen, und sind sich sonst durchgehends gegenwärtig; ihre Empfindlichkeit, ihre Angst und Furcht, verbunden mit dem Bewußtseyn ihres Leidens, zeichnet auf ihrem Gesichte den höchsten Grad des menschlichen Elends.

śliwi często przy zupełnym są rozumie. Mówią o wszystkim rozumnie, wiedzą, że tę chorobę maią, z którey niewyidą, i życzą sobie, by się ich męka z życiem prętko zakończyła; żegnaią się z przyiaciołami, napominaiąc ich, ażeby się do nich niezbliżali, będąc wreście ze wszystkim sobie przytomnemi; ich czułość, smutek i boiaźń, połączona z wiadomością męki kryśli na ich twarzy naywyższy stopień ludzkiey nędzy.

In dieser zweyten Stufe der Krankheit ist der Puls geschwind, und groß, oft an verschiedenen Theilen des Körpers ungleich, der Urin ist dunkelroth, die Haut trocken, und brennend, und oft brechen die Kranken gallicht bittere Sachen aus.

W tym drugim stopniu choroby idzie Puls prętko, i mocno, często po różnych częściach ciała nierówno, mocz iest ciemno czerwona, skóra sucha i piekąca, i często womituią chorzy gorzkością żółciową.

§. 23.

Indessen nahet sich die dritte Stufe der Krankheit

§. 23.

Tymczasem zbliża się *trzeci stopień* choroby, mia-

nem-

nemlich die offenbare Wuth, wo alle vorher gemeldeten Zufälle bis zum höchſten Grade ſteigen. Die Zunge wird blau, das Brennen wird unausſtehlich, ihr Zuſtand iſt ein Gemiſche von Angſt und Raſerey; Schaum füllt den Mund an, den ſie ausſprudeln, und lieberauf die Umſtehenden, als anderwärts ausſpucken; ſie haben eine unwiderſtehliche Luſt, um ſich herum zu beiſſen, und Leute anzufallen, und doch hält ſie die Kleinmüthigkeit, die ihre Seele niederdrückt, immer in der größten Angſt; ſie bitten daher, man möchte ſie feſt binden, legen ſich gern auf das Bett, um gebunden zu werden, damit ſie andern nicht ſchaden; ſie warnen ſelbſt jeden Umſtehenden, ſich ihnen nicht zu nahen, weil ſie ihn ſonſt beiſſen müſſen. Die Angſt des Athemholens ſchwellt endlich ihren Hals an, das Geſicht läuft auf, die Backen und Augen werden feuerroth, die Lippen ſchwarz, die Empfindlichkeit ſteigt aufs höchſte; das geringſte Licht vermehret ihre Angſt, und Raſerey, die kleinſte glänzende Sache macht den Gedanken des Waſſers in ihnen rege, und ſetzt ſie in die fürchterlichſten Zuckungen und Verdrehungen des Körpers,

nowicie oczewiſta wściekłość, gdzie wſzyſtkie wzmiankowane przypadki do naywyżſzego podnoſzą ſię ſtopnia. Język ſinieie, palenie nieznośne powſtaie, ſtan chorych iest pomieſzanie utrapienia z ſzaleńſtwem; piana uſta napełnia, którą toczą, i chętniey na przytomnych, niż na ziemię wypluwaią; uporną maią chęć kąſania, i napadania ludzi, a iednak utrzymuie ich lękliwość, uciſkaiąca ich duſzę, zawżdy w naywiękſzym utrapieniu; dla tego proſzą, ażeby ich związać, kładą ſię chetnie na łóżko, daiąc ſię wiązać, ażeby drugim nieſzkodzili; ſami każdego przytomnego napominaią, by ſię do nich niezbliżał, bo inaczey kąsać go muſzą. Dręczący oddech czyni nakoniec ich gardło nabrzmiałym, twarz nabiega, iagody i oczy czerwienieią nakſztałt ognia, wargi czernieią, czułość natęża ſię iak naybardziey; naymnieyſze światło pomnaża ich obawę i ſzaleńſtwo, naymnieyſza ſklnąca ſię rzecz wznieca w nich wyobrażenie wody, wprawiaiąc ich w nayokropnieyſze Konwulſie; i łomania ciała; naymnieyſze powianie powietrza te

der

der geringste Zug der Luft thut das nemliche; sie bitten flehentlich um Erbarmen, man möchte ihnen doch diese Qual nicht anthun, und ihre Schmerzen dadurch noch vergrössern; Ruhe und Schlaf verläßt sie ganz, und jeden Augenblick steigt ihr Elend höher. Einige, die nicht verwahret werden, legen Hand an sich selbst an, um allem diesem Jammer ein Ende zu machen; andere bitten ihre Freunde, sie möchten doch aus Erbarmen sie umbringen. Endlich verfallen sie in die heftigsten Zuckungen, worauf eine Schwäche folgt, die bald in den Tod übergeht; viele beissen sich in diesen Zuckungen selbst, und sprudeln den Schaum, der ihnen den Mund füllt, herum; oft werden sie vor ihrem Ende ganz ruhig, fangen an heiterer zu werden, und sprechen ganz vernünftig; dieß dauert oft einige Stunden, plötzlich aber kehren die Anfälle der Wuth mit aller Heftigkeit wieder zurück, verdoppeln sich hintereinander, und machen dem Leben ein Ende; zuweilen aber liegen sie über zwölf Stunden lang in den Zügen sprachlos, mit verdrehten gebrochenen Augen, offenem Mund, und lautem Röcheln, bis sie sterben.

ſame ſkutki ſprawuie; rzewnie proſzą o zmiłowanie ſię nad niemi, ażeby im tey męki niezadawać, i przez to bole ich niepowiękſzać; ſpokoyność i ſen wcale ich opuſzcza, i za każdą chwilą podwyżſza ſię ich nędza. Niektórzy, źle ſtrzeżeni, porywaią ſię na ſamych ſiebie, chcąc tę całą biédę zakończyć; inni proſzą ſwych przyiacioł, ażeby ich z politowania zabili. Nakoniec wpadaią w nayſilnieyſze Konwulſie, po których słabość naſtępuie kończonca ſię śmiercią; wiele ſiebie ſamych podczas Konwulsyi kąsaią, a piana uſta ich napełniaiąca na około wytryſka; często uſpakaiaią ſię przed ſwoim zgonem; poczynaią ſię wypogadzać, i mówią zupełnie rozumnie; to trwa czaſem kilka godzin; nagle zaś powraca napadnienie wściekłości z całą ſwą siłą, podwaiaiąc się coraz, i przecinaiąc życie; czaſem zaś leżą więcey niż dwanaście godzin konaiąc z odiętą mową, zawróciwſzy w słup oczy, maiąc uſta otwarte, i głośno charcząc, nim się z tym światem rozſtaną.

§. 24.

§. 24.

Abweichung der Wuth vom gewöhnlichen Gange.

Bei vielen bindet sich die Krankheit nicht so genau an ihre gewöhnliche Stufen; oft plötzlich nach einem Fehler in der Diät, oder Lebensordnung, nach einem Schrecken, oder nach einer sonst heftigen Bewegung des Gemüths, oder auch ohne offenbare Ursache können die Gebissenen, die sich vorher ganz wohl befanden, nichts Flüssiges hinunterbringen; ihr Athem ist beklemmt, ein gelinder Frost überfällt sie, der bald in Hitze übergeht. Hintereinander wächst die Krankheit immer stärker an, so daß sie alle Augenblicke um ein merkliches grösser wird; in einem Tage, oft nach einigen Stunden ist schon die offenbare Wuth mit allen ihren schrecklichen Zufällen da, und bald kömmt der Tod unaufhaltsam, zuweilen früher, zuweilen später, je nachdem die Umstände mehr oder weniger heftig waren.

Nicht selten geschieht es auch, daß die Krankheit blos bis zur stillen Wuth kömmt,

§. 24.

Zboczenie wścieklizny z postępowania zwyczaynego.

U wielu nieprzywiązuie się ta choroba tak ściśle do swych zwyczaynych stopni; często niemogą ukąszeni, którzy się przedtym dobrze mieli, nagle po błędzie w dyecie, lub porządku życia popełnionym, po przestrachu, lub po innym wzruszeniu silnym umysłu, lub także bez otwartey przyczyny żadnego rozcieku połknąć; oddech im cięższe, droszcz ich porywa, przemieniaiąca się prętko w gorączkę. Choroba coraz bardziey się wzmaga, tak dalece, iż ią każda chwila znacznie powiększa; w iednym dniu, często w kilka godzin pokazuie się otwarta wścieklizna ze wszystkiemi swemi strasznemi przypadkami, a w krótce przychodzi nieochybna śmierć, czasem wcześniey, czasem pozniey, iak okoliczności więcey lub mniey natarczywe były.

Często się także przytrafia, że choroba tylko do potaiemney zbliży się wście-

und da schon dem Leben ein Ende macht; die Kranken haben den ganzen Abscheu des Wassers, aber keine so wüthende Begierde zum Beissen, sie verfallen in Zuckungen, und sterben am dritten oder vierten Tage der Krankheit.

Dies sind also die fürchterlichen Zufälle, dies ist das traurige Ende einer Krankheit, welcher leicht vorgebeugt, ja die selbst im Anfange leicht geheilet werden kann, wenn man nur mit aller Genauigkeit die hier vorgeschriebenen Mittel braucht, welche die bestättigte Erfahrung der Aerzte für heilsam befunden hat.

kliżny, i w tym kresie życie przecina; chorzy maią zupełny wstręt od wody, lecz niepałaią tak szaloną chucią Kąsania, wpadaią w Konwulsie, i umieraią trzeciego lub czwartego dnia choroby.

Te są owe straszne przypadki, taki to koniec iest smutny choroby, którey łatwo zapobiedz, co większa, którą zaraz w początkach łatwo uleczyć można, zażywaiąc z dokładnośćią wszelką przepisanych tu środków, iakie potwierdzone doświadczenie Lekarzów zbawiennęmi bydź znalazło.

§. 25.

Vorsicht und Behandlung gleich nach dem Bisse.

Sobald nun ein Mensch von einem wüthigen Hunde, oder von einem andern mit dieser Krankheit behafteten Thiere gebissen worden ist, so muß man mit aller nur möglichen Mühe dafür sorgen, daß das Gift, welches hiedurch in die Wunde, und an seinen Körper gekommen ist,

§. 25.

Ostrożność, y obeyście się z nieszęśliwym zaraz po ukąszeniu.

Skoro więc tylko człowiek od wściekłego psa, lub innego zwierzęcia, w tey chorobie będącego, pokąsany został, potrzeba ile możności starać się, iad w ranę, a zatym w ciało puszczony albo natychmiast zagubić, albo zapobiedz, by się z krwią niezmieszał,

auf

auf der Stelle vertilget, oder dessen Uibergang in das Geblüt gänzlich verhindert, oder wenigstens so sehr geschwächet werde, daß es ganz unthätig, kraftlos, und unschädlich bleibe. Von der schnellen Hilfe in diesem Zeitpunkte hängt das ganze künftige Schicksal, Leben oder Tod des Gebissenen ab. Auch die besten Mittel, wenn sie später angewendet werden, sind immer unsicher, und sehr oft fruchtlos; ist man aber so glücklich gewesen, das Gift, welches durch den Biß an den Körper gekommen ist, gleich zu hemmen, zu schwächen, oder zu vertilgen, so kann man ganz sicher seyn, daß die Krankheit niemals ausbrechen, und der Gebissene von allen Gefahren frey bleiben wird. Das Hauptsächlichste, was hier zu thun ist, bestehet darinn, daß man

1tens Alsogleich ohne allen Verschub die Wunde abwäscht, und dadurch die Kraft des Giftes schwächt.

2tens Daß man die Wunde mit solchen Sachen behandelt, welche die Feuchtigkeiten, und folglich mit ihnen auch das Gift an sich ziehen.

lub przynaymniey tak dalece był osłabiony, iżby utraciwszy w cale skutkowanie i siły nieszkodliwym został. Od prętkiey pomocy w tey chwili zawisł zupełnie cały los przyszły z życiem lub śmiercią ukąszonego. Nawet naylepsze środki, użyte poźniey, zawżdy są niepewne, a często płonne; ieżeli się zaś udało szczęśliwie zaraz iad ukąszeniem wpuszczony zatamować, osłabić, lub zagubić, tedy zupełnie zabezpieczyć się można, że choroba nigdy się nieżerwie, i ukąszony w niebezpieczeństwie niezostaie. Co się około tego nayosobliwiey czynić powinno, zawisło na tym, ażeby

Po 1. Natychmiast bez nay mnieyszey zwłoki ranę obmyć, osłabiaiąc tym sposobem moc iadu;

Po 2. Ażeby około rany z takiemi rzeczami chodzić, które wilgóc, a zatym i iad wyciągaią;

3tens Daß man durch scharfe Mittel die verwundeten Theile reibt, und reitzet, um den Zufluß der Säfte an diesem Orte zu vermehren, wodurch das Gift nicht allein verdünnet, und ausgespühlet, sondern auch sein Uibergang ins Geblüt gehemmet, und verhindert wird.

4tens Daß man durch kaustische Mittel das Gift auf der Stelle zerstöhret, oder vertilget; dennoch ist

5tens Aus allen das sicherste, geschwindeste, und thätigste Vorbeugungsmittel, wenn der verwundete Theil durch das Schneiden oder Brennen, sammt dem Gifte weggenommen werden kann.

Po 3. Ażeby ranę ostremi lékami nacierać, i ią trzyć, by pomnażaiąc ściekanie soków na tym mieyścu, iad nietylko wycięczać, i wyprowadżać, ale także rozlaniu się tegoż po krwi przeszkadzać, i zatamować;

Po 4. Ażeby środkami kaustycznemi natychmiast iad rozpędzić, i zagubić; iednak

Po 5. Że wszystkich środków zapobiegaiących iest naypospiesznieyszym, i skutecznieyszym, wypalenie lub wyrznięcie ciała skaleczonego z iadem.

§. 26.

Es wäre zu wünschen, daß in allen dergleichen Fällen, wo so eilfertige Hilfe nöthig ist, allezeit ein thätiger und erfahrner Arzt, oder Wundarzt in der Nähe wäre, welcher nach seiner Einsicht, Klugheit und Erfahrung dasjenige gleich selbst anwendete,

§ 25.

Zyczyéby sobie potrzeba, ażeby w takowych przypadkach, gdzie spieszney pomocy wymaga się, czynny i doświadczony Lekarz lub Cyrulik był w pobliskości, któryby podług swego zdania, roztropności, i doświadczenia

was

was er in Ansehung der Umstände und Zufälle als das Zuverlässigste findet; da dieß aber, besonders auf dem Lande, nicht immer möglich ist, so hat man für nöthig gefunden, dasjenige in Kürze hier anzuzeigen, was jedermann, der von einem wüthenden Hunde gebissen worden ist, gleich auf der Stelle thun soll.

Jede Wunde, sie mag klein, groß, tief, seicht oder nur geritzt seyn, muß alsogleich mit Salzwasser, Essig, Seifenwasser oder starker Lauge gut ausgewaschen, und so lange gerieben werden, bis ein heftiger Schmerz entstehet, oder die Wunde stark blutet. Hierauf nimmt man trockenes Salz, und reibt damit die Wunde und Nebentheile; dann wäscht man die Wunde wieder auf obige Art, und wiederholt das Einreiben des trockenen Salzes, und Abwaschen etlichemal nacheinander. Wenn dieß alles mit der gehörigen Eile und Sorgfalt gethan worden ist, so darf man hoffen, daß das Gift schon größtentheils weggeschaft, oder wenigstens so geschwächt worden sey, daß es nicht leicht mehr schaden kann.

tego wszystkiego użył, co względem okoliczności i przypadków naypożyteczniejszym bydź uznaie; gdy zaś to nie niewszędzie, a osobliwie na Wsi bydź w cale niemoże, dla tego rzeczą bydź potrzebno uznano, to wszystko tu krótko pokazać, co każdy ukąszony od psa wściekłego natychmiast czynić powinien.

Każda rana, mała lub wielka, głęboka, płytka, lub tylko zadarta, musi natychmiast wodą solną, Octem, wodą mydlaną, lub mocnym ługiem dobrze bydź wymyta, i tak długo tarta, aż wielki ból powstanie, lub krew z rany mocno płynąć będzie. Potem bierze się suchey soli, i naciera się nią rana, i części poboczne; obmywszy zatym ranę powtórtnie. wzmiankowanym sposobem, powtarza się nacieranie suchą solą, i obmywanie razporaz kilka-krotnie. Wykonawszy to wszystko z należytym pospiechem i troskliwością, spodziewać się potrzeba, że iad po naywiększey części iuż wyprowadzony, lub przynaymniey tak iest o:

Nichtsdestoweniger ist es doch immerhin nöthig, die Wunde noch lange Zeit offen, und fliessend zu erhalten, damit man auch nicht einmal den geringsten Uibergang des Gifts ins Geblüt zu vermuthen, und zu befürchten habe; man muß deßwegen die Wunde mit scharfen Sachen verbinden, man nimt zerquetschte Zwiebel, oder Knoblauch mit etwas Pfeffer, legt es in die Wunde, und verbindet sie; das Nemliche thut auch Honig mit schwarzer Seife vermischt.

In diesem Zustande kann man ruhig und getrost den Wundarzt erwarten, welcher verpflichtet ist, auf den ersten Bericht unverweilt herbeizueilen. Innerliche Arzneyen sind indessen nicht nöthig, es ist genug, wenn sich der Verwundete ruhig hält, und bisweilen eine Schale Hollunderblüthenthee trinkt.

§. 27.

Es geschieht aber öfters, daß jemand auf dem Felde von einem wüthenden Hunde gebissen wird, und folglich die oben angezeigten Mittel nicht bei Handen hat; die-

słabiony, iż nie tako łatwo szkodzić może. Jednak zawżdy potrzeba ranę przez długi czas otwartą utrzymywać i iątrzyć, ażeby naymnieyszego zmieszania się iadu z krwią ani miarkować, ani się obawiać. Potrzeba dlatego ranę ostremi rzeczami obkładać, bierze się zgnieciona cebula, lub czosnek z trochą pieprzu, kładzie się na ranę, i obwięzuie się ią; to samo skutkuie miod praśny z mydłem czarnym.

W tym położeniu można spokoynie, i pociesznie Cyrulika oczekiwać, który iest obowiązanym pospieszyć za naypierwszym uwiadomieniem. Wewnętrzne lekarstwa są tymczasem niepotrzebne, dosyć natym, aby się skaleczony w spokoyności utrzymywał, i czasem Filiżankę bzowey Herbaty wypił.

§. 27.

Ale się często przytrafia, że kto na polu od psa wściekłego pokąsany bywa, zatym wyżey okryślonych lików przy ręku niema; temu służy z ró-

sem

sem dient eben so gut der eigene Urin zum Auswaschen, und statt des Salzes nimmt er groben Staub, oder trockene Erde, oder Schnupftobak, und verfährt damit zu widerholten malen auf obige Art; am Ende reibt er aber wieder trockene Erde oder Tobak ein, bedecket die Wunde, und begiebt sich ganz gemächlich nach Haus, wo alsdann der Wundarzt sogleich herbei gerufen werden muß.

§. 28.

Reisende, die auf der Strasse von einem tollen Hund gebissen werden, müssen im nächsten Orte verbleiben, ihr Unglück dem Richter anzeigen, und sich allda heilen lassen.

§. 29.

Wenn der Biß durch einen Handschuh, Strumpf, oder durch andere Kleidung gedrungen hat, so muß diese Kleidung alsogleich vom Leibe weggenommen, und entwe-

wnym pożytkiem własna mocz, czyli uryna, do wymycia, a zamiast soli, niech wezmie grubego prochu czyli pyłu, lub suchey ziemi, lub tabaki, i niech sobie z tym kilka razy sposobem powyżey okryślonym postąpi; nakoniec zaś natrze sobie znowu ranę suchą ziemią lub tabaką, i uda się zwolna do domu, gdzie cyrulika natychmiast zawołać potrzeba.

§. 28.

Podróżni, na drodze od psa wściekłego ukąszeni, muszą w naybliższym zatrzymać się mieyscu, o nieszczęściu swym wóytowi donieść, i tam się przyzwoicie dać léczyć.

§. 29.

Jeżeli ukąszenie przez rękawiczkę, pónczochę, lub inne odzienie przeyszło, tedy natychmiast zdiąć takowe odzienie potrzeba, i albo zpalić, albo

der verbrennt, oder wenigstens durch eine scharfe Lauge von anhangenden Geifer und Gifte so gereinigt, und gewaschen werden, daß unmöglich etwas daarn bleiben kann, indem es die traurigsten Beispiele gelehret haben, daß durch solche angegeiferte, und vom Gifte durchdrungene Kleidungsstücke die Wuth auf andere gekommen sey.

mocnym ługiem z przygniętey piany i iadutak oczyścić i wymyć, iżby się żadnym prawem z tego co zostać niemogło; albowiem naysmutnieysze przykłady nauczyły, że przez takie popienione, i iadem przeniknione odzienia wścieklizna drugim się dostała.

Eben so müssen auch jene Theile des Körpers, welche zwar nicht gebissen, aber dennoch angegeifert worden sind, alsogleich mit Lauge, Seifenwasser oder Essig fleissig und wiederholt gewaschen, und abgerieben werden; wo man alsdann ohne weitere Besorgniß seyn kann, und nichts mehr zu fürchten hat.

Podobnież muszą bydź te części ciała, które niepokąsane wprawdzie, lecz popienione były, natychmiast ługiem, lub octem pilnie, i pokilkakrotnie myte, i ocierane; zaczym bez wszelkich trosków zostawać można, i niczego się obawiać nietrzeba.

§. 30.

Fernere Behandlung des Bisses von den Wundärzten.

Die bisher angeführte Verfahrungsart enthält die ersten nöthigsten Verwahrungsmittel, die jeder, der

§. 30.

Dalsze obeyście się Chirurgów z ukąszeniem.

Dotąd okryślony sposob postępowania sobie z ukąszeniem zawiera pierwsze, i naypotrzebnieysze

auch

auch kein Arzt, oder Wundarzt ist, bei sich selbst und bei andern anzuwenden hat, bis der Wundarzt die übrige Hilfe leistet, welche mehr Einsicht, Erfahrung und Geschicklichkeit fordert; weßwegen allezeit ein geschickter und guter Wundarzt bei diesem Zufalle höchst nöthig ist. Sobald nun der Wundarzt ankömmt, muß er sich sorgfältig erkundigen: ob alles, was nöthig war, richtig angewandt worden sey, und findet er auch nur die geringste Ursache daran zu zweifeln, so muß er unverweilt entweder das Ganze wiederholen, oder wenigstens das Abgängige genau nachtragen, und ersetzen.

środki opatrzenia, których każdy, niebędąc lekarzem, lub Chirurgem dla siebie, i dla innych zażyć powinien, nim Chirurg reſztę doda pomocy, wiyceey biegłości, doswiadczenia, i zdatności wymagaiącey; i z tego to powodu Chirurg w takowym przypadku bardzo iest potrzebny. Skoro więc Chirurg przybędzie, powinien ſię troſkliwie wywiedzieć: czyli wſzyſtko, co potrzebnego było, regular nie użyte zostało, a ieżeli naymnieyſzą znaydzie przyczynę powątpiewania o tym, tedy powinien niebawnie albo całą operacię powótrzyć, albo przynaymnieyn to, co niedoſtaie, dokładnie dodać, i nadgrodzić.

§. 31.

Ist er aber gleich Anfangs gegenwärtig, dann muß er obige Mittel selbst gehörig anwenden, und gleich darauf die Wunde mit kaustischem Salmiakgeist, wie es das in dem dieser Verordnung an-

§. 31.

Jeżeli zaś z początku iest przytomny, tedy wzmiankowanych środków ſam należycie użyć powinien, potem zaraz ranę kaustycznym ſpirituſem ſalmiakowym, iak recepta

gehängten Verzeichnisse der Arzneyvorschriften unter Nro. 1. vorkommende Rezept ausweiset, gut einpinseln, welcher das noch anklebende Gift fast zuverlässig zerstöhret, und vertilget. Findet er aber die Wunde nicht sehr tief, oder nur geritzt, und so beschaffen, daß er sie ohne grosse Gefahr brennen kann, so muß er indessen ein taugliches Eisen glühend machen lassen, und mit diesem den gebissenen Theil breiter und tiefer als die Wunde ist, brennen. Die durch das Brennen entstandene Raude muß gleich abgelöset, und weggezogen werden. Die Wunde wird darauf neuerdings auf obige Art gewaschen und gereinigt, mit scharfen stark eiternden Mitteln verbunden, und nach Beschaffenheit der Wunde, und der übrigen Umstände durch 20, 30, bis 40 Tage fliessend und eiternd erhalten. Dazu dient die Digestivsalbe mit schwarzer Wäscherseife, oder mit egyptischer Salbe vermischt; oder man bestreut die Wunde mit Spanischmückenpulver, und legt ein breites Visikatorpflaster darüber, damit auch die Nebentheile hievon bedeckt werden.

pod Numerem 1. w przyłączonym do tego rozporządzenia regestrze przepisów lekarskich wskazuie, dobrze nasmarować, który pozostały ieszcze iad pewnie prawie rozpędza, i umarza. Znalazłszy zaś niezbyt głęboką ranę, lub tylko zadartą, i taką, że ią bez wielkiego niebezpieczeństwa wypalać może, powinien tymczasem zdatne do tego żelazko rozpalić kazać, i tym ukąszony członek szérzey i głębiey, niż rana iest, wypalać. Sparzelizna ztąd powstaiąca musi zaraz bydź oddzielona, i wyięta. Rana potem na nowo sposobem wyżey opisanym wymywa się, i czyści, na koniec obkłada się ostremi, mocno gnoiącemi lekami, i utrzymuie się wedle przymiotu rany przez 20, 30, aż do 40 dni wgnoieniu i roziątrzaniu. Do tego służy maść rozpędzaiąca (*unguentum digestivum*) z czarnym mydłem, lub maścią egipską pomieszana; lub posypuie się rana proszkiem zhiszpańskich much (kantarydek), kładąc nato szeroki plaster wyzykatoryiny, ażeby także poboczne części pokrywał.

§. 32.

§. 32.

Wenn Leute das Brennen mit dem glühenden Eisen gar zu sehr fürchten, und platterdings nicht zulassen wollen, so kann solches mit einem gut zubereiteten Höllenstein (lapis infernalis) verrichtet werden, denn dieser zerstöhret eben so gut und schleinig die Gefäße, nebst den andern Theilen, und macht hiedurch ebenfalls das Einsaugen des Giftes unmöglich. Ein geschickter Wundarzt kann mit dem Höllensteine brennen, wie, und wo er will, er kann damit den großen Gefässen, und sehr reizbaren Theilen leicht ausweichen, und auch in jenen Gegenden brennen, wo man mit dem glühenden Eisen nicht hin kommen darf. Auch nach diesem Brennen wird die Wunde eben so, wie vorhin gemeldet worden, behandelt, und scharfe eiternde Mittel aufgelegt.

§. 32.

Jeżeli ludzie wypalania zarzącym żelazem nadto się obawiaią, y żadną Miarą dozwolić na to niechcą, może więc toż sa pomocą dobrze przygotowanego Kamienia piekielnego (lapis infernalis) uskutecznione bydź, albowiem tenże psuie równie dobrze y tak prędko Naczynia prócz innych Części, a sprawuie przezto równie niepodobne wciąganie iadu. Chirurg doskonały może kamieniem piekielnym palić iak tylko y wszędzie gdzie chce, może w tym wielkie Naczynia y bardzo łechczące czyli czułe Cząstki ominąc, y także w owych okolicach palić, do których żelażem rozpalonym dostąpić nie można. Potym nawet wypaleniu powinno się Ranę tym sposobem, iak się iuż wprzód powiedziało, traktować, y mocnemi iątrzącemi lekami obkładać.

Ist die Wunde tief, so muß der Wundarzt sie alsogleich erweitern, damit er gemächlich auf den Grund kommen, und die ganze Wunde auf

Jeśli Rana głęboka iest, powinien ią Chirurg natychmiast rozszerzyć, aby wygodnie mógł dna dostać, y całą Ranę w sposób wy-

obige Art waschen, und reinigen kann; darauf muß er sie mit dem Mittel Nro. 1. gut, und allenthalben eintupfen. Schienen ihm aber diese Vorkehrungen nicht hinlänglich, und wirksam genug, dann muß er die Wunde, wo es thunlich ist, mit einem glühenden Eisen brennen, oder noch besser und bequemer mit Höllenstein ätzen, oder er kann nach Beschaffenheit des Ortes den Grund der Wunde und die Seitentheile durch Einschnitte stark durchschröpfen, dann selbe auf obengemeldete Art gut auswaschen, und mit geröstetem Salze reiben, und darauf, wenn es der Ort zulaßt, Schröpfköpfe setzen, damit die Säfte so viel möglich herausgezogen werden, nach diesem aber die Wunde durch obige scharfe Arzneyen lange in Eiterung halten.

Ist aber der Biß an einem Gliede der Finger, oder Zehen angebracht, und so weit eingedrungen, daß auch das Bein verletzt ist, dann ist es nothwendig, diesesGlied gleich abzunehmen.

żey opisany wymywać y czyście; poczym ią Lekarstwem *Nro.* 1. dobrze y wszędzie napuścić powinien. Gdyby musię te Czynności nie dostateczne y niedosyć skutkuiące bydź zdawały, powinien na ten Czas Ranę, tam gdzie to uczynić można, żelazem zarzącym się palić, albo, co ieszcze lepiey i zręczniey; Kamieniem piekielnym nacierać; może nawet wedle własności mieysca dno Rany i boczne Części wyrzynaniem mocno rozszerzyć, potym one wsposób wyżey rzeczony dobrze wymyć, Solą prażoną natrzéć, i na tęż, ieśli Mieysce dozwala, Bańki postawić, ażeby soków, ile bydź może, wyciągać, potym zaś Ranę przez Użycie wzwyż okazanych ostryeh Lekarstw długo w iątrzeniu utrzymywać.

Jeżeli zaś ukąszenie na Członku palców u rąk lub u nóg sprawione, i tak głęboko zadane, że nawet Kość skaleczoną została, natenczas potrzeba koniecznie Członek takowy urznąć.

Eben

Eben so wird es auch der Wundarzt in einigen Fällen aus der Tiefe und Größe der Wunde leicht erkennen: ob es der Ort, und die nebenliegende Theile zulassen, daß die ganze Wunde mit dem angebrachten Gift völlig hinweggeschnitten, und so alle Furcht und üble Folgen auf einmal gehoben werden.

Podobnym sposobem rozpozna także Chirurg łatwo w niektórych Przypadkach z głębokości i wielkości Rany: czyli to mieysce i obok znayduiące się Części dozwalaią, ażeby cała Rana wraz z iadem wpuszczonym zupełnie wyrznięta, a tak wszelka boiaźń i złe Skutki na raz oddalone były.

§. 33.

Wenn nun dieses alles sowohl von Seiten des Gebissenen, als des Wundarztes beobachtet, und genau vollzogen worden, und man daher von beiden Theilen gesichert ist, daß das Gift nicht eingesauget, sondern auf der Stelle vertilget, und weggeschaft worden sey; so sind die innerlichen Mittel unnöthig, besonders da die Wunde nach Beschaffenheit des Orts, ihrer Größe, und Tiefe noch durch lange Zeit offen, und fliessend gehalten wird.

§. 33.

Gdy to więc wszystko tak z strony ukąszonego, iako też z Strony Chirurga zachowane i ściśle wykonane zostało, a przezto z obudwóch Stron pewnym bydź można, iż jad nie wsiąkł, lecz natychmiast wygubionym i oddalonym został, iuż zatym Leki wewnętrzne niepotrzebne są, tym bardziey, że Rana, wedle własności mieysca, wedle wielkości i głębokości swey, ieszcze długo otwartą i płynną zostawać ma.

§. 34.

Sollte aber dennoch ein oder der andere Gebissene noch immer in Furcht stehen, und der Versicherungen sowohl des Arztes, als des Wundarztes ungeachtet den beängstigenden Zweifel haben: ob doch nicht gleichwohl etwas vom Gifte in das Geblüt eingesogen worden ist; so muß man diese Leute nur mit gelinden Mitteln behandeln, und ihnen Muth einsprechen, denn die Kleinmüthigkeit ist hier höchst schädlich. Man giebt ihnen daher nur solche Mittel, welche, ohne in der Gesundheit eine merkliche Veränderung zu erregen, das Geblüt verdünnen, und den Schweiß und Urin gelind befördern; zu diesem Zwecke giebt man ihnen öfters des Tages hindurch Thee von Hollunderblüte, oder von den 5 eröfnenden Wurzeln, oder auch von dem Hünerdarmkraut mit der purpurfärbigen Blüthe (Anagallis flore purpureo) und läßt sie dann Morgens auf denselben eine Stunde lang im Bette gelind dünsten.

Es schadet auch nicht, wenn man ihnen Morgens und Abends das Pulver Nro.

Gdyby wszelako ten lub ów ukąszony zawżdy ieszcze w boiaźni zostawał, i mimo zapewnienia tak z Strony Lekarza, iako i z Strony Chirurga trwążliwą wątpliwość okazywał: czyliby się też ieszcze mimo tego cokolwiek z iadu we Krwi niepozostało; potrzeba więc tych Ludzi szczególnie tylko łagodnym sposobem traktować, ochoty im dodawać, albowiem strapiony umysł tu arcy szkodliwą rzeczą iest. Powinny się przeto onym iedynie takowe Lekarstwa dawać, któreby, bez uczynienia znaczney odmiany w zdrowiu, Krew rozrzadzały, Potowi i Urynie wolny bieg sprawiły; na ten koniec daie się onym często przez dzień Herbata z Kwiatu bzowego, lub z owych 5. otworzystych Korzonków, albo też ze Szlazu Żydowskiegó z czerwonym Kurzém Szladem (Anagalis Flore purpureo) zmieszanego, i tak powinni potym Chorzy zrana Godzinę wolno potnieć.

Nieszkodzi nawet, gdy im się zrana i wieczor Proszek Nro 2. daie; tym sposobem ma się kontynuo-

2. giebt; so wird durch 15 bis 20 Tage fortgefahren; bemerkt man nach dieser Zeit, daß sich der Gebissene immer wohl befindet, so läßt man denselben von aller Arzney abstehen; die Wunde hingegen muß noch einige Zeit offen bleiben.

Starke schweißtreibende, und andere hitzige Mittel sind hier eben so schädlich, als starke Brech- und Purgiermittel; es ist genug, wenn der Leib natürlich, und nach Gewohnheit offen ist; eben so ist auch keine strenge Diät nöthig, wohl aber alles, was das Gemüth fröhlich und munter erhält.

wać przez 15. do 20. dni; postrzeże się po tym Czasie, że się ukąszony coraz lepiey ma, tedy zaniechać trzeba wszelkich Lekarstw; co się Rany tycze, powinna taż iednak ieszcze nieiaki Czas otwartą zostać.

Tęgie, Poty sprawuiące i inne gorące Leki, są tu równie tak szkodliwe, iak i mocne Lekarstwa na Wymioty i Laxans; dosyć, gdy Stolec naturalny i podług zwyczaiu wolny iest; podobnie niepotrzebna iest także żadna tak ścisła Dieta; bardziey albowiem wszystkiego używać potrzeba, co tylko umysł rozweselić i orzezwić może.

§. 35.

Dieß ist die wesentliche und hinlängliche Behandlung bei jenen Beschädigungen, wo die nöthige Hilfe gleich auf der Stelle hinlänglich, und auf das genaueste hat geschehen können. Wenn aber

1. Der Biß sehr tief, und groß gewesen, oder wenn

§ 35.

Ten iest sposób szczególny i dostateczny Leczenia w owych skaleczeniach, w których potrzebna zaraz na mieyscu dostatecznie i iak nayściśley dana bydź nie może pomoc. Gdy zaś

1. Ukąszenie bardzo głębokie i wielkie było, albo gdy

2. Der Körper mehrere Bisse bekommen hat, oder

3. Die Verletzung an einem solchen Orte angebracht worden ist, daß, ungeachtet der geschwindesten und nöthigsten Hilfe, dennoch eine Einsaugung des Giftes in das Geblüt zu vermuthen wäre; oder wenn

4. Die Wunde gleich Anfangs entweder aus Furcht oder Schrecken, oder aus Widersetzung des Gebissenen, und seiner Freunde, oder aus Unachtsamkeit des Wundarztes nicht gehörig behandelt, oder gar vernachlässiget, und zugeheilet worden ist;

Dann ist in allen diesen Fällen nöthig, nebst der genauern äusserlichen Behandlung des Bisses, innerlich die gegen dieses Gift wirksam befundene Mittel eine Zeitlang zu brauchen.

Unter der grossen Menge derjenigen Mittel, die wider die Hundswuth gepriesen werden, hat die genauere Erfahrung folgende, als die dien-

2. Ciału więcey Ran zadano; albo

3. ieśli okaliczenie na takim mieyscu stało się, iż pomimo iak nayprędszey i naypotrzebnieyszey pomocy, wszelakoby wsiąknienia iadu w Krew dorozumiewać się potrzeba; lub gdy

4. Rana zaraz początkowo, bądź to z boiaźni lub przestrachu, albo dla Uporczywości ukąszonego i Przyiacioł iego, lub dla nieostróżności Chirurga nienależycie opatrzoną, lub wcale zaniedbaną i zagoioną została;

Należy więc w tych wszystkich Przypadkach, prócz starunku ściśleyszego zewnętrznego około ukąszenia, nadto ieszcze wewnątrz Lekarstw za skuteczne uznanych naprzeciw temu iadowi przez Czas długi używać.

Pomiędzy Mnostwem owych *Lekarstw*, które naprzeciw wściekliznie słyną, potwierdziło doświadczenie dostateczniey sze,

lich-

lichsten und zuverlässigsten bestättiget, nemlich: Die spanischen Mücken, das Quecksilber, die Maywürmer, den Kampfer, den Bisam, den Mohnsaft, den Essig, und die Tollkirsche.

§. 36.

Innerliche Kurarten.

Die einfachste und leichteste Heilart der Hundswuth, welche schon mehrmal in solchen Fällen mit dem besten Nutzen gebraucht worden, ist folgende: Ist die Wunde offen, so wird sie, wie oben, mit scharfen und kaustischen Mitteln öfters gewaschen, und fliessend erhalten; ist sie hingegen zu früh zugeheilet worden, so werden alsogleich Einschnitte gemacht, diese auf obige Art ausgewaschen, dann mit Spanischmückenpulver bestreut, und das Ganze mit einem breiten Visikatorpflaster bedecket. Des andern Tages wird die Wunde neuerdings gewaschen, und darauf, wie oben gemeldet,

następuiące Leki za naylepsze i naypewnieysze; to iest: *Hiszpańskie Muchy, żywe, Srebro, Maiowki, Kamforę, Pizmo, Sok Makowy, Ocet, i ślokroć* (Bella donna.)

§. 36.

Wewnętrzne sposoby leczenia.

Naypospolitsze i nayłatwieysze leczenie wścieklizny, iuż tylekroć w takowych Przypadkach z naylepszym skutkiem używane, iest następuiące: Jeśli Rana otwarta iest, powinno się onę, iako wyżey, mocnemi i Kaustycznemi Lekami często wymywać i w płynności utrzymywać; przeciwnie, ieśli takowa zbyt wcześnie zagoioną została, potrzeba natychmiast Incyzye zrobić, te w sposób wyżey rzeczony wymyć, Proszkiem Hiszpańskich Much posypać, i całą te Ranę szerokim wizykatorycznym Plastrem obłożyć. Na-

lange Zeit in Eiterung erhalten, und täglich zweymal gereinigt und verbunden. Innerlich wird dem Kranken, nebst häufigem Getränke des Absudes von Gras- oder Eibischwurzeln mit Hollunderblüte, welcher mit Honig, Zucker, Süßholz, oder einem Syrop versüsset wird, früh und Abends ein Eßlöffel voll des Mittels Nro. 3. gegeben.

zaiutrz potrzeba Ranę na nowo wymyć, i onę, iak się iuż wyżey powiedziało, długo iątrzyć, co dzień dwa razy czyścić i obwięzywać. Za wewnętrzne Lekarstwo daie się Choremu, prócz mnogości Napoiu z Trawy lub Szlazu (Altea) z Kwiatem bzowym zmieszanego, któren prasnym Miodem, Cukrem, Lukrecyą, lub Syropem osłodzić potrzeba, rano i w wieczór Łyszkę pełną stołową Lekarstwa Nro 3. zażyć.

Mit diesem, wenn sich keine ausserordentliche Umstände ereignen, fährt man bis 20 Tage lang fort, darauf giebt man noch durch 10 Tage nur des Morgens einen Löffel voll von Nro. 3. nur muß man während der Kur die Dosis dieses Mittels nach Umständen verringern, wenn ungefehr dadurch ein heftiger Speichelfluß, oder ein anhaltendes und abmattendes Abweichen verursacht würde. Klagt nun der Gebissene nach dieser Zeit über nichts, was noch einen Argwohn eines verborgenen Giftes verursachen könnte, und hat die Wunde eine gute Farbe, und giebt

To, ieżeli się żadne nadzwyczayne nie zdarzą Przypadki, kontynuować potrzeba tak 20 dni wciąż, po czym da się onemu zażyć przez 10 dni, iednak tylko zrana, Łyszkę pełną Lekarstwa Nro 3; trzeba iednak w ciągu tey Kuracyi Dozę tego Lekarstwa w miarę okoliczności zmnieyszyć, gdyby przezto przypadkownie mocne upławy śliny, lub nieustanna i osłabiaiąca Lexacya nastąpić miała. Jeśli ukąszony iuż się potym czasie na nic nieskarży, coby podeyrzenie utaionego ieszcze jadu wszcząć mogło, ieśli tak-

ein

ein gutes Eiter, so setzt man diese Arzneyen völlig bei Seite, und unterhält nur noch die Wunde einige Wochen lang in Eiterung, giebt aber noch fleissig obigen Absud zu trinken. Endlich läßt man die Wunde allgemach zuheilen, und spricht den Gebissenen völlig frey.

że Rana dobry Kolor ma, i dobrze się iątrzy, zaniechać tym sposobem zupełnie Lekarstwa; Ranie zaś ieszcze przez kilka Niedziel iątrzyć się dać potrzeba, i Dekokt wyżey rzeczony często do picia dawać; Na ostatek goić zwolna Ranę, i wyzwolić ukąszonego zupełnie.

§. 37.

Zeigen sich aber während dieser Zeit auch nur die geringsten Zeichen der herannahenden Wuth, so muß man alsogleich die folgende Kurart anfangen. Man nimmt 4 Gran zu Pulver gestossener spanischer Mücken, gießt auf selbe zwo Unzen warmen Essig, läßt dieses zusammen in einem verschlossenen Gefäß eine halbe Viertelstunde lang stehen, versüßt es hernach mit einem Syrup oder Zucker, und läßt dieses Ganze ohne Durchseihung Abends laulicht austrinken. Der Kranke, der immer im Bette mässig warm zugedeckt liegen muß, bekömmt auf dieses insgemein einen häufigen, und stark stinkenden Schweiß, auch pflegt darauf viel hochrother Urin zu kommen. Den Tag hin-

§. 37.

Gdyby się przez ten Czas byle iak naymnieysze Poznaki zbliżaiącey się wściekłości okazały, potrzeba natychmiast następuiącą rozpocząć kuracyę. Wziąć 4 Gran czyli Ziarn na Proszek utartych Hiszpańskich Much, wlać na też dwie Uncye ciepłego Octu, to wszystko zmieszane trzymać przez puł ćwierci Godziny w zamkniętym Naczyniu, a tak osłodziwszy to potym Syropem lub Cukrem, wszystko to bez przecedzenia, ciepło, wieczorem wypić dać Pacyentowi. Chory, który zawsze w Łóżku pomiernie ciepło przykrytym leżeć powinien, pocić się zaczynie powszechnie bardzo i mocno smro-

durch läßt man den Gebissenen eine Mandelmilch trinken, worinn zu jedem Seidel (Libera una) vier Gran Kampfer gemischt worden, auch giebt man ihm einen Absud von Graswurzeln, und Hollunderblüte mit Zucker, Honig, Syrup oder Süßholz versüßt zum ordentlichen Getränke. Mit diesem fährt man täglich so lange fort, bis alle Zufälle der Krankheit sich verloren haben; dann setzt man mit den spanischen Mücken aus, und giebt an deren Statt von dem Mittel Nro. 3. Morgens und Abends einen Eßlöffel voll, und fährt mit der Mandelmilch, mit dem Kampfer, und mit dem obigen Tranke durch etwann 20 Tage fort. Wenn sich alsdann der Kranke völlig wohl befindet, so setzt man die Mandelmilch mit Kampfer völlig bei Seite, und giebt nur noch des Abends einen Löffel voll von Nro. 3. mit einem Paar Schalen des obigen Absudes durch 10 bis 12. Tage; darauf höret man völlig mit allem auf, läßt aber die Wunde noch eine geraume Zeit offen.

dliwie; zwykła nawet potym mocno czerwona Uryna odchodzić. Przez dzień trzeba ukąszonemu *Orszadę* czyli *Mléko migdałowe* do picia dawać, do którey za każdym *Seydlem* (Libra una) *puł Kwarty*, cztery Grany Kanfory przymieszać potrzeba; dać mu nawet trzeba Dekokt z Korzonkow Trawy i Kwiatu bzowego, Cukrem, Miodem praśnym, Syropem, lub Lukrecyą osłodzony, za napóy zwyczayny. To kontynuować należy codziennie tak długo, dopóki wszystkie przypadki Choroby nieznikną; poprzestać trzeba potym Much Hiszpańskich, a na to mieysce Lekarstwa N^ro 3 rano i w wieczór po Łyszczę pełney stołowey kontynuować oraz Orszadę, Kamforę i Trunek wyżey wspomniony tak przez 20 dni — Gdy Chory iuż zupełnie dobrze się ma, zaniechać trzeba Orszadę z Kamforą zupełnie, a dawać tylko ieszcze *co wieczor* Łyszkę pełną Lekarstwa N^ro 3, do popiiania zaś dwie Filiżanek powyżey rzeczonego Dekoktu tak od 10 do 12 dni; potym wszystkie Léki zupełnie zaniechać potrzeba, Ranę

§. 38.

wszelako ieszcze przez nieiaki Czas otwartą zostawić.

§. 38.

Sollten sich aber während dem Gebrauche der spanischen Mücken heftige Schmerzen im Unterleibe, oder starkes Brennen im Urinlassen einstellen, oder gar Blut mit dem Urin weggehen, so muß man alsobald den obigen Trank, oder auch eine leichte Mandelmilch sehr häufig geben; bei dem Fortdauern, oder Wachsthum dieser Zufälle aber die Dosis der spanischen Mücken mindern, und zum Beispiele nur 2 Gran davon geben; endlich aber gar davon abstehen, wenn diese Zufälle zu heftig, und gefährlich würden.

Hören nun in diesem Zustande die Zufälle der Hundswuth nicht auf, oder wächst dieselbe auch bei dem genauen und fleissigen Gebrauche obiger Mittel, alsdann muß man ohne Verzug von dieser Kurart abstehen, und die folgende alsogleich anfangen.

38. §.

Gdyby się w Ciągu używania Much Hiszpańskich, mocne Bole w podbrzuszu lub mocne Palenie w odchodzie Uryny okazać, lub wcale Krew z Uryną odchodzić miała, potrzeba natychmiast Trunek wyżey rzeczony, lub *letką Orszadę* w obfitości dawać; gdyby to zaś trwać lub wzrastać miało, Doze Much Hiszpańskich zmnieyszyć, i naprzykład: tylko 2 Grany teyże dać zażyć; na ostatek zaś wcale to zaniechać, gdyby te przypadki bardzo mocne i niebespieczne bydź się okazały.

Nieprzestaną w takowym razie przypadki wścieklości lub ieśli takowa wzrasta za pilnym i ścisłym używaniem sposobów wyżey rzeczonych, tedy trzeba bez zwłoki kuracyę te zaniechać, i następuiącą natychmiast rozpocząć.

§. 39.

Diese zweyte Kurart ist die Merkurialtinktur, nemlich die Quecksilbereinreibungen äusserlich, und das versüßte Quecksilber innerlich. Sie wird sowohl vorbeugungsweise gleich nach geschehenem Biß, als auch als eine wirkliche Kur in der Wuth selbsten mit beinahe zuversichtlichem Nutzen gebraucht. Man schreitet gleich am ersten Tage zu den Einreibungen, und dem innerlichen Gebrauch des Quecksilbers, nur daß man vorher, welches aber selten erforderlich ist, bei vollblütigen Personen eine Aderlaß verrichtet, und wo die ersten Wege unrein sind, ein abführendes Mittel Nro. 4. eingiebt.

Die Quecksilbereinreibungen werden sowohl am beschädigten Theile selbsten, als auch an den Gliedmassen, und dem übrigen Körper auf folgende Art verrichtet: Man nimmt die sogenannte Merkurialsalbe, so wie sie in allen Apotheken immer fertig ist, wo nemlich ein Theil lebendiges Quecksilber in vier Theilen Schweinfette so lange zerrieben wird, bis es völlig unsichtbar geworden ist, so daß keine Kügelchen mehr da-

§. 39.

Druga ta kuracya iest *Tynktura Merkuryalna*, to iest: nacieranie żywém śrébrem zewnątrz, daiąc osłodzone żywe śrébro wewnątrz. Używa się iey tak w sposobie zapobieżenia zaraz po ukąszeniu, iako też za prawdziwą kuracyę w ściekliźnie samey, prawie z Skutkiem naypewnieyszym. Zaczyna się zaraz pierwszych dni od nacierania, i od wewnętrznego używania żywego śrébra, z tą różnicą, że się wprzód, co iednak rzadko iest potrzebną rzeczą, Osobom krwistym Krew puszcza, i gdzie pierwsze drogi nieczyste są, na Laxans Lekarstwo Nro 4 daie.

Nacieranie żywem śrébrem tak na samych częściach skaleczonych, iako też na Członkach i po reszcie Ciała w sposób następujący czyni się: Potrzeba wziąść tak zwaney Maści Merkuryalney, tak iak we wszystkich Aptekach gotowey dostać można, to iest: w którey Cząstka żywego śrébra w czterech Częściach wieprzowego Sadła tak długo rozciera się, dopóki zupełnie nie-

von

von zu sehen sind; hievon nimmt man so viel, als eine Haselnuß groß, das ist ein Quintel, dieses giebt man auf die Wunde, und die Nebentheile, und läßt dieselbe damit so lange reiben, bis die Salbe völlig verschwunden ist. Auf die nemliche Art läßt man eben so viele Salbe auf einen Schenkel oder Arm reiben, läßt darauf den Kranken im Bette ruhig liegen, und giebt ihm einen warmen leichten Thee zu trinken. Des andern Tages läßt man, wie des vorigen Tages, mit der nemlichen Menge Merkurialsalbe sowohl die Wunde und Nebentheile, als auch den andern Schenkel oder Arm reiben, und darauf den Kranken, wie vorhin, im Bette in gelinder Wärme liegen. So fährt man täglich fort, bis sich der Speichelfluß einstellet, der am vierten, fünften bis sechsten Tage darauf zu kommen pflegt. Den nemlichen Tag, als man mit den Einreibungen anfängt, giebt man auch zweymal den Tag hindurch dem Kranken das Pulver Nro. 5. welches man täglich, so lange man mit den Einreibungen fortfährt, eingiebt.

Sobald sich nun der Speichelfluß genugsam einstellet,

zniknie, tak albowiem, by żadney Gałeczki postrzedz więcey nie można; tey Maści wziąść potrzeba w wielkości laskowego Orzecha, to iest iednę *Kwintę* czyli Kwintlę; te położyć na Ranę i poboczne Części, onę nią tak długo nacierać, dopóki ta Maść zupełnie nie zniknie; równym sposobem trzeba rozcierać Maść tę na Ramionach lub Udach, poczym się Chory spokoinie w Łóżko położyć i ciepłą letką Herbatę pić ma. Na zaiutrz tak iak dzień wprzód tąż samą Merkuryalną Maścią tak Ranę i części poboczne, iako też Ramiona i Uda nacierać potrzeba, Chory także w Łóżku w pomiernym cieple zostawać ma. Tak codziennie kontynuować potrzeba, dopóki upławy śliny nieokażą się, które czwartego, piątego aż do Szóstego dnia nastąpić zwykły. Tego samego dnia, którego się nacieranie zaczyna, daie się zażywać Choremu dwa razy na dzień Proszek Nro 5, to się kontynuie co dziennie tak długo, iak się nacierania używa.

Gdy się iuż upławy śliny dostatecznie okazały, trze-

muß man mit den Einreibungen, und dem Pulver inne halten, und nur dieselbe, wenn der Speichelfluß nicht stark ist, einige Tage darauf wiederholen. Ein Viertel Maaß Speichel ist die größte Menge in 24 Stunden; nach diesen kann man die Wiederholungen, oder das völlige Aussetzen der Einreibungen, und des Pulvers einrichten.

Sollte aber in 6 Tagen der Speichelfluß nicht kommen, so muß man die Arzneyen verdoppeln, und anstatt ein Quintel Merkurialsalbe zwey Quintel davon zu jeder Einreibung nehmen; eben so giebt man auch in diesem Falle dreymal den Tag hindurch das Pulver Nro. 5. mit diesem fährt man fort, bis sich derselbe einstellet, wo man alsdann davon abstehet, und, je nachdem der Speichelfluß stark, oder gering ist, dieselbe entweder auf den dritten, oder vierten Tag wiederholt, oder gar damit aufhöret.

Oefter aber geschieht es, daß statt eines Speichelflusses ein Abweichen erfolgt; dieses schadet nichts, denn die Erfahrung hat gezeigt, daß die Krankheit dadurch eben

ba także z nacieraniem i dawaniem Proszku przestać, i te tylko, ieśli upławy śliny nie wielkie są, w kilka dni potem powtórzyć. Pułkwarty śliny iest naywiększa mnogość oney we 24. Godzinach; potym można powtórzenia, lub zaprzestanie zupełne nacierania i dawania Proszku urządzić.

Gdyby zaś w 6ciu dniach upławy śliny nieokazały się, potrzeba Lekarstwa podwoić, i zamiast kwinty Maści Merkuryalney, dwie Kwinty teyże do każdego nacierania użyć. Podobnie daie się także w tym przypadku trzy razy przez dzień, Proszek Nro 5; to się kontynuie dopóki upławy śliny nie okażą się; zaniechać albowiem potém potrzeba używanie Proszku, i w proporcyi wielkości lub małości upławów śliny, tenże Proszek albo co trzeci, lub co Czwarty dzień powtórzyć, albo wcale zaniechać.

Trafiać się zwykło, że zamiast upławów śliny, Laxacya następuie; nic to nieszkodzi; doświadczenie albowiem nauczyło, że Choroba przezto równie

so

so gut, als durch den Speichelfluß abgehalten und geheilet worden ist. Den Speichelfluß oder das Abweichen läßt man nach Beschaffenheit des Bisses, und der Umstände 8. 10. bis 14 Tage fortdauern; nach Verlauf dieser Zeit aber hält man mit dem Gebrauch dieser Mittel völlich inne, und giebt ein gelind abführendes Mittel Nro. 6. das den Reitz zum Speichelfluß, oder zum Abweichen ausführt; — giebt nebst diesem viel schleimigte Sachen, wie z. B. Reis und Gerstenschleim, und das Mittel Nro. 15. auf welche diese Zufälle sich nach ein Paar Tagen mindern, und völlig aufhören werden.

Während dieser *Kur* aber muß der *Kranke* immer in einem *mässig* warmen Zimmer gehalten werden, nichts als geringe Suppen, Zugemüße und Obstspeisen essen, alles Fleisch, schwer verdauliches Fett, und alles Hitzige meiden. Zum Trank muß ihm ein leichter Thee aus Hollunderblumen, Eibischkraut, oder Himmelbrandblumen mit Süßholz, oder auch Gerstenwasser mit Hollundermuß gegeben werden.

tak dobrze iak przez upławy śliny wstrzymaną i uleczoną została. Niech śliny w miarę ukąszenia i okoliczności, 8, 10, i przez 14 dni odchodzą, po wyiściu zaś tego Czasu poprzestać trzeba używanie tego Lekarstwa zupełnie, i dać lekkie laxuiące *Lekarstwo* N^ro 6, które powab do upławów ślin lub Laxacyi wyprowadzi; dać prócz tego wiele Flegmy sprawuiących rzeczy, n. p. Ryżu i Kliiku jęczmiennego, i *Lekarstwo* N^ro 15, poczym Przypadki te w kilka dni zmnieyszą się i zupełnie ustaną.

W ciągu tey Kuracyi powinien Chory zawsze w pomierno ciepłey Izbie zostawać, nic iak letkie Rosoły czyli Zupy, Jarzyny i Potrawy z owoców iadać, mięsa wszelkiego, tłustości trudney do strawienia, i cokolwiek gorączkę sprawić może, wystrzegać się. Za napój powinien używać lekkiey Herbaty z Kwiatków bzowych, Szlazu lub z Kwiatu Dziewanny z Lukrecyą, lub też Kliiku jęczmiennego z powidłami bzowemi (*roob Sambuci,*)

Nach der Minderung des Speichelflusses, oder des Abweichens muß sich der Kranke noch 8 oder 10. Tage zu Hause in einer gehörigen Lebensordnung halten, nach deren Verlauf er alsdann wieder seinen gewöhnlichen Verrichtungen überlassen werden kann; die Wunde aber, welche während der Kur mit den obigen Arzneymitteln offen gehalten worden, muß noch einige Wochen hernach immer im Fluß erhalten werden.

Po zmnieyszeniu upławów ślin lub Laxacyi, powinien ieszcze Pacyent przez 8 lub 10 dni, przy zachowaniu należytey Diety, w Domu bawić, po upłynieniu zaś tych dni znowu zwyczayne swe Czynności rozpocząć może; Rana zaś, która w Czasię zażywania wyżey rzeczonych Lekarstw otwartą zostawała, powinna potym ieszcze przez kilka Niedziel zawsze płynąć.

§. 40.

Die dritte Kurart bestehet in den Mayenwürmern. Diese Heilart mit den Mayenwürmern (Meloe Proscarabaeus & Meloe Majalis) hat ebenfalls die Hundswuth nicht nur abgehalten, sondern auch oft selbst vertrieben; daher sie auch, besonders als Vorbeugungskur, angerathen, und gebraucht werden kann. Diese Mayenwürmer sind Meloe Proscarabaeus, und Meloe majalis, auf deutsch: Maywurm, Schmalzkäfer, Zwitterkäfer, und sind mit den allgemein bekannten rothbraunen Maykäfern (Scara-

§. 40.

Trzeci Rodzay Kuracyi zamyka w sobie *Majówki.* Sposób leczenia *Majówkami* (*Meloe Proscarabaeus*, & *Meloe Majalis*) nietylko wściekłość wstrzymał, ale nawet częstokroć rozpędził, dla tego też iako za sposób zapobieżenia radzi się, i używany bydź może. Te Majówki są (Meloe Proscarabaeus, & Meloe Majalis po polsku *Majowki*, *Smalcówki* i *Chrząszcze oburodne*, a nietrzeba za te, owe pospolicie znajome *brudno-czerwone Chrząszcze Majowe* (Scarabaeus Me-

baeus

baeus Melolontha) nicht zu verwechseln, welche letztere sich im Frühjahre bisweilen in grosser Menge einfinden, und das Baumlaub abfressen. Deßwegen will es nöthig seyn, die Beschreibung dieser Maywürmer hier beizufügen.

lolontha) brać, które to te ostatnio rzeczone czasem na Wiosnę w znaczney Mnogości pokazuią się, y liście u drzewa obiadaią; dlatego rzeczą potrzebną iest, opisanie tychże *Majówek* tu przyłączyć.

Sie haben einen niedergebogenen, fast runden gewölbten, und mit schwarzen länglichten Augen besetzten Kopf, ihre Fühlhörner sind fadenförmig, und bestehen aus 10 bis 11 rosenkranzförmigen Gliedern. Am Munde haben sie vier kurze Fäden, die aus zwey Gliedern von ungleicher Länge bestehen, und Fühlspitzen genennet werden, das Bruststück ist nicht breiter, als der Kopf, und wie dieser erhaben gewölbt. Statt der Flügel liegen auf dem Rücken zwey erhabene länglicht gerundete Flügeldecken, die sehr kurz, und wie Schagrinhaut getüpfelt sind, kaum die Hälfte des Rückens bedecken, und von einander stehen, mit welchen sie aber niemals fliegen; sie kriechen nur langsam auf der Erde fort. Der Unterleib ist länglicht erhaben, gewölbt, und ziemlich dick, und bestehet aus 5 bis 6 Einschnitten. Der eigentliche Fuß,

Maią pochyloną, zaokrągloną prawie, głowę, a na niey czarne podługowate oczy, ich rogi czucia są nakształt nitek, i składaią się z 10[ciu] do 11[stu] członków podobnych do różańca; koło pyska maią cztéry krotkie nitki, składaiące się z dwóch członków nierowney długości, i nazywaiące się rogami czucia: piers nieiest od głowy szérsza, lecz podobnie wyniosła. Zamiast skrzydełek spoczywaią na grzbiecie dwie wypukłe, podługowato zaokrąglone pokrywki skrzydlane, które są bardzo krótkie, i pocentkowane zielonkowato, ledwie połowę grzbietu zakrywaią, zdaleka od siebie leżą, któremi zaś nigdy nie lataią; łażą bowiem tylko bardzo zwolna po ziemi. Tylna część ciała iest wypukło podługowata, przysklepiona, i dosyć grubas

das ist: der äusserste Theil des Beines bestehet bei den vordern vier Füssen aus 5, bei den hinteren zweyen aus 4 Gliedern.

ba; i złożona z 5^{ciu} aż do 6^{ci} przedziałów. Noga właściwa, to iest: stopka, składa sie u czterech nóg przednich z pięciu, a u dwóch zadnich ze czterech członków.

Die wesentlichen Kennzeichen, woraus man diesen Meloe von andern Käfern unterscheidet, sind:

Te istotne znaki, któremi Meloe czyli maiówkę od innych chrząszczów różniemy, są następne:

1. Die fadenförmigen, aus runden Gliedern bestehenden Fühlhörner.

2. Der Mangel eigentlicher Flügel.

3. Die auseinander stehenden Flügeldecken, und

4. Der weiche, schwarze, und ungefehr einen Zoll lange Unterleib, den er im kriechen langsam fortschleppt, und der beim Berühren, besonders aus den Beingelenken, eine fette nach Veilchen riechende Feuchtigkeit ausschwitzt.

Po 1^{sze} nitkowate, z okrągłych członków składaiące się rożki czucia.

Po 2^{gie} brak skrzydeł prawdziwych.

Po 3^{cie} Odległe od siebie pokrywki skrzydlane, i

Po 4 miętka, czarna, i prawie na cal długa część ciała tylna, którą łażąc pomału za sobą wlecze, która zaś przy dotykaniu się ieyz osobliwie z ustaw nóg, tłusty, fialkami pachnący rozciek wydaie.

Das Männchen ist kleiner als das Weibchen, mehr violetfärbig, als schwarz, hat längere Fühlhörner, und seine Flügeldecken sind oft länger, als der Unterleib.

Samiec iest mnieyszy od samicy, bardziey fioletowy, niżeli czarny, dłuższe ma rożki czucia, a pokrywki iego są często dłuższe od tylney części ciała.

Der Meloe Majalis, oder rothgezeichnete Maywurm hat schmutziggelbe Flügeldecken; die Absätze bei den Einschnitten im Unterleibe sind mehr oder weniger zinnoberroth, übrigens kömmt er an Grösse, Gestalt, Eigenschaften und übrigen wesentlichen Kennzeichen mit dem vorigen vollkommen überein. Beide diese Würmer haben gleiche Kraft und Nutzung; sie halten sich meistens auf den Brachfeldern, Wiesen, oder an den Hügeln an der Sonne auf, und müssen im Maymonate bei trockener warmer Witterung gesammelt werden.

Meloe majalis, lub czerwono naznaczona Majówka ma brudnożółte pokrywki skrzydlane; oddziały pomiędzy zacinkami w części tylney ciała są mniey lub więcey czerwone iak Cynober; wreście zgadza się co do wielkości, kształtu, własności, i innych istotnych znaków z poprzedzaiącym owadem zupełnie. Te obydwa owady maią równą moc i użytek; przytrzymuią się nay więcey po obłogach, łąkach, lub po pagórkach na Słońcu, i muszą w miesiącu Maiu podczas pory suchey bydź zbierane.

Da sie den oben erwähnten Schleim leicht von sich lassen, so muß man sie, ohne viel zu drücken, fangen, und ihnen, sobald sie nach Haus gebracht werden, lebendig den Kopf mit einer Scheere über einem Glase, worin reiner Honig ist, abschneiden und wegwerfen, den Körper aber in den Honig legen; sodann wird das Glas zugebunden, und an einen frischen, oder nur temperirten Ort gesetzt. Sollte der Honig nach einiger Zeit sehr eintrocknen, so wird etwas frischer hinzuge-

Ponieważ wyżey napomnioną wilgoć łatwo wypuszczaią, potrzeba ie zatym w łapaniu niewiele cisnąć, i przyniosłszy do domu głowę żywcem nad słoikiem, patokę czyli czysty miód praśny zawieraiącym nożycami odcinać i wyrzucać, tułubek zaś do słoika wkładać; potém zawięzuie sie słoik, i stawia na chłodnym, lub tylko umiarkowanym mieyścu. Gdyby miód z czasem miał bardzo wyschnąc; tedy trochę świężego się doda; na

than; auf eine halbe österreichische Maaß Honig nimmt man 150 Maywürmer.

§. 41.

Die Art, diese Maywürmer zum ordentlichen Gebrauch zu verfertigen, ist folgende:

Man nimmt 24 Stück derselben mit dem anklebenden Honig, reibt sie in einem steinernen Mörser ganz klein, setzt dann 4 Loth Theriak, und 3 Loth von der gepulverten gemeinen Baldrianwurzel dazu, mischt alles recht wohl zusammen, und setzt zuletzt noch so viel vom Honig hinzu, worin die Würmer gelegen sind, als genug ist, eine dicke Latwerge aus dem Ganzen zu machen.

§. 42.

Von dieser Latwerge giebt man, sobald als möglich, nach empfangenem Bisse, ohne weiters eine andere Vorbereitungskur vorgenommen zu haben, anderthalb bis 2 Quintchen auf einmal, läßt darauf

Kwartę polską miódu bierze się 150 Maiowek.

§. 41.

Sposob przygotowania tych maiówek do porządnego zazywania, iest następuiący:

Bierze się tychże maiówek sztuk 24 z przylgniętym miódem, rozciera się miałko w możdzierzu kamiennym, dodawszy do tego 4 łóty dryakwy, i 3 łóty utartego na proszek korzenia *Kózek* czyli *Baldryanu*, miesza się dobrze wszystko razem, i dodaie się nakoniec tyle miódu, w którym owady leżały, ile potrzeba, na zrobienie z tego całey mieszaniny lekarstwa electuarium zwanego.

§. 42.

Z tego electuarium daie się, ile możności iak nayrychley, po nastąpionym ukąszeniu, niezabieraiąc się do inszey kuracyi poprzedniczey, półtory lub dwie Kwinty na raz, każąc choden

den Kranken sich im Bette, und in einem gemässigt warmen Zimmer halten, befiehlt ihm die strengste Diät, und giebt ihm wenig Getränke. Auf dieses Mittel pflegen die Kranke sehr heftige Schmerzen im Unterleibe, in der Gegend der Nieren, und im Urinlassen zu bekommen; der Urin brennt, gehet wenig unter heftigem Zwange weg, und öfters kommt Blut mit. Von diesen Zufällen muß man sich nicht abschrecken lassen, weil eben durch diese das Gift der Hundswuth verändert, und aus dem Körper geschaft, die gefürchtete Krankheit abgehalten, und vertrieben wird. Zur nemlichen Zeit pflegt auch ein starker, heftig stinkender Schweiß zu erfolgen, den man durch die gemässigte Wärme des Zimmers, und des Abhaltens alles Zugs der Luft zu unterhalten suchen muß.

remu w łóżku, i pokoiu miernie ciepłym zostawać, a zaleciwszy mu nayścisleyszą dietę, mało daie się napóiu. Po zażyciu tego lekarstwa dostaią chorzy zazwyczay bardzo mocne bole w podbrzuszu, koło nyrek, i w moczeniu; uryna pali, mało iey i to z wielkim natężeniem, a często ze krwią odchodzi. Temi przypadkami niepotrzeba się dać odstraszyć, ponieważ prawie w tenczas iad wsciekiżny zmieniony, i z ciała wyprowadzony bywa. Wiednym czasie zwykł także bardzo przykrotchnący pot wychodzić, o którego utrzymywanie pomiernym ciepłem pomieszkania, i przeszkodzeniem powianiu powietrza starać się należy.

Stellen sich aber auf die Dosis dieses Mittels die oben erwähnten Zufälle nicht ein, so kann man von dessen Wirkung nicht hinlänglich versichert seyn, und in diesem Falle muß man nach 24. Stunden das nemliche Mittel wiederholen, oder in einer grösseren Dosis, als Tages vorher, geben, und darauf den

Jezeli się zaś za tą dożą lekarstwa wyżey opisanego pomienione przypadki nię pokażą; tedy niemożna bydź o iego skutkowaniu dostatecznie zabezpieczonym, a wtym przypadku potrzeba to samo lekarstwo we 24 godziny powtorzyć, lub większą dozę, iak na dniu poprzednim, dać, i

Kranken auf dieselbe Art, wie zuvor behandeln. Die Zufälle im Urinlassen, und die Schmerzen im Unterleibe hören bald von selbst auf, besonders, wenn man den Kranken nach 24. Stunden auf das gegebene Mittel eine Mandelmilch, oder einen Gersten- und Reisschleim giebt. Das Mittel Nro. 15. ist auch in dieser Absicht sehr gut.

tak sie z chorym obchodzić, iak przedtym. Przypadki w moczeniu, i bole w podbruszu same od siebie przestaią, osobliwie, dawszy choremu we 24 godzin po zażytym lekarstwie migdałowego mléka, lub tezanny, lub klyiku ryżowego. Lekarstwo pod N[rem] 15 iest w tym zamiarze także bardzo dobre.

Sobald das Hemd vom Schweisse naß ist, muß es gleich vom Leibe gethan, und entweder verbrannt, oder wiederholtermalen mit scharfer Lauge, oder Seifenwasser reinlich gewaschen werden.

Skoro koszula od potu zmokrzeie, zaraz się z ciała zdiąć, i albo zpalić, albo kilka razy w ostrym ługu, lub mydlinach do czystego wyprać powinna.

Die Wunde wird aber auf die nemliche Art behandelt, wie vorhin gemeldet worden, und muß auch durch geschickte Arzneymittel viele Wochen hindurch in einer häufigen Eiterung gehalten werden.

Z Raną zaś tym samym sposobem obeyść się potrzeba, iak się wyżey, wymieniło, i musi takżelikami przynależytemi kilka niedziel mocno bydź iątrzona, czyli gnoiona.

§. 43.

Man kann auch die Maywürmer in Pulver, und in abgetheilten kleinen Dosen stundenweise so lange geben, bis die vorerwähnten Zufälle

§. 43

Można także maiówki w proszkach, na małe dozy podzielonych co godzina tak długo dawać, dopóki się wzmiankowane przypadki

sich

sich einfinden, worauf man alsdann nach der grösseren, oder minderen Heftigkeit derselben die Pulver fortbrauchen, mindern, oder gar aussetzen kann. Die Art, solche zu geben, ist folgende:

Man nimmt getrocknete Maywürmer 15 Gran, stößt sie in einem steinernen Mörser zu Pulver, mischt ein Quintel Salpeter hinzu, und theilt dieß Ganze in 10 Theile. Hievon giebt man alle Stunden ein Pulver, und läßt darauf einen Absud von Eibischwurzeln, oder Himmelbrandsblüthe, oder einen ähnlichen erweichenden Trank trinken.

Die Zufälle sind darauf die nemlichen, wie bei der vorhin beschriebenen Art, nur daß sie sich nicht sobald einstellen, und nicht so heftig sind; dafür aber muß man mit diesem Pulver, wenn die Zufälle nicht gar zu stark sind, oft bis an den dritten Tag fortfahren, bis das Blutharnen sich einstellet, und alsdann verhält man sich, wie oben bei dem Gebrauch der Latwerge in diesen Fällen angedeutet worden ist.

niepokazą, kiedy zatym po większey lub mnieyszey tęgości tychże przypadków proszki kontynuować, umnieyszać, albo w cale zaniechać można. Daią się zaś następuiącym sposobem:

Bierze się suszonych maiówek ziarn czyli gran 15, rozciera się też w moździerzu kamiennym na proszek, a przymieszawszy Kwintę Salitry, rozdziela się wszystko na 10 części, z tych proszków daie się co godzina ieden, kazac Dekoktem slazu, lub kwiatu dziwanny, lub innym podobnie rozwalniaiącym trunkiem popiiać.

Przypadki potym następuiące są te same, iakie przy sposobie wyzey opisanym zachodzić zwykły, tylko że się nierychło pokazuią, i nie tak są tęge; ale zato potrzeba zazywanie tych proszów, ieżeli przypadki niebardzo są mocne, często aż do trzeciego dnia kontynuować, dopóki się uryna krwawa nie pokaże, a potym tak się obchodzić należy, iak wyżey przy zażywaniu electuarium w tych zdarzeniach nakazano.

Diese drey Kurarten sind die besten, und bisher die gewissesten zur Verwahrung gegen die zu befürchtende Hundswuth nach einem empfangenen Bisse.

Te trzy sposoby leczenia są naylepsze i dotąd naypewnieysze do uchronienia się przed wściekłością, którey się po ukąszeniu wyrządzonym obawiać potrzeba.

§. 44.

Behandlung der wirklichen Hundswuth.

Wenn keine Vorbeugungskur aus Unwissenheit, oder Nachlässigkeit angewendet worden, und die Krankheit mit den ihr eigenen ersten Zufällen ausbricht, als da sind: Schwindel, rheumatische Gliederschmerzen, besonders in dem gebissenen Theile, Zuschnüren des Halses, und Unruhe mit Seufzen u. s. w. so muß alsogleich der Arzt und Wundarzt gerufen werden.

Der Kranke muß gleich in ein besonders mässig warmes Zimmer geleget, und dafür gesorgt werden, daß er immer bei gutem Muthe bleibt. Der gebissene Theil wird auf obengemeldete Art behandelt. In-

§. 44.

Obchodzenie się z rzeciwistą wściekłością.

Jeżeli uprzedzaiącey kuracyi z niewiadomości, lub niedbalstwa nie zażyto, a choroba przypadkami pierwszemi, sobie właściwemi wybuchnie, iako to: zawrótem, romatycznemi bolami w członkach, osobliwie w części ukąszoney, ściskaniem gardła, niespokoynością połączoną ze wzdychaniem i. t. d.; tedy natychmiast lekarza i cyrulika zawołać należy.

Chory powinien zaraz w pokoiu osobliwie miernie ciepłym bydź złożony, i potrzeba się starać, ażeby zawżdy był dobrego umysłu. Część ukąszona powinna sposobem wy-

ner-

nerlich muß der Arzt, oder Wundarzt nach Gutbefinden eine aus den drey vorhergehenden Heilmethoden, alsogleich anwenden. Man läßt die Auswahl der Kurart den Einsichten erfahrner Männer über, indem alle diese drey Methoden durch glückliche Ausübungen bestättigt sind.

Doch sind vorzüglich die Queckſilbereinreibungen anzurathen, und zwar am gebissenen Theile sowohl, als um den Hals herum, besonders gegen die Halswirbelbeine zu, in deren Rückenmark, und in den daraus entspringenden Nervenknoten (Gangliis) die neuesten Erfahrungen eine Entzündung, und Anstrotzung des Geblütes, vielleicht als den wahren Sitz dieser Krankheit in den Leichen entdeckt haben.

Man nimmt alsogleich zu jeder Einreibung eine zwey Hasselnüsse grosse Merkurialsalbe, und läßt sie sehr lange, bis zur gänzlichen Verschwindung der Salbe, einreiben. Auch verdoppelt man die Dosis des Pulvers No. 5.

żey wzmiankowanym bydź opatrywana. Zewnętrznie muſi lekarz, lub cyrulık iednego z powyżey okryslonych ſpoſobów leczenia według rozſądku swego natychmiaſt zażyć.

Wybor ſpoſobu leczenia zoſtawuie się biegłości doswiadczonych mężów, gdyż te wſzyſtkie trzy ſpoſoby leczenia ſzczęśliwym wykonywaniem ſą utwierdzone. Jednak nacierania żywym srébrem oſobliwie doradza się, a to: nietylko ukąſząney części, ale także ſzyi na około, ſzczególnie zaś około pacierzy ſzyinych, w których ſzpiku grzbietowym, i wynikaiących z tamtąd węzłach nerwowych (*gangliis*) naynowſze doświadczenia zapalenie, i zbiegnienie się krwi może iako prawdziwe ſiedliſko tey choroby w trupach odkryły.

Wziąwſzy natychmiaſt do kazdego nacierania tyle maści merkurioſzowey, ile dwa laſkowe orzechy wynoſzą, tak długo rozcierać się ią każe, dopóki aż maść zupełnie niezniknie. Podwaią się także doza proszku

da-

damit desto eher viel von dem Quecksilber in den Körper komme, und bald ein Speichelfluß erwecket werde, indem sonst diese Krankheit durch ängstliches Zaudern alle Augenblicke heftiger, und unheilbarer wird.

N° 5, ażeby tym prędzey wiele żywego sreba w ciało weyszło, i slina prętko odchodzić poczeła, gdyż inaczy ta choroba przez troskliwe ociąganie się co chwili mocnieyszą i nieuleczeńszą staie się.

Ausser diesem giebt man dem Kranken viel warmes Getränk aus Gras- und Eibischwurzeln, Hollunderblüthe, oder Wohlverleyblumen (flores arnicae) die sehr gute Wirkungen in dieser Krankheit versprechen.

Prócz tego daie się choremu wiele ciepłego napoiu z korzenia trawy i slazu, kwiatu bzowego, y tranku angielskiego (flores arnicæ) naylepszy skutek w tey chorobie obiecuiącego.

Wenn nun der Speichelfluß oder ein Abweichen sich einfindet, so hat man sich eben so, wie oben angezeigt worden, zu verhalten.

Jeżeli się wreście płynienie sliny zust, lub rozwolnienie stolca pokaże; tedy tak się należy obchodzić, iak wyżey pokazano.

§. 45.

Sollte aber bei genauer, und fortgesetzter Anwendung dieser Mittel nicht bald eine Linderung folgen, oder sollte sich dem ungeachtet das Uibel verschlimmern, und in Zuckungen oder Konvulsionen ausbrechen, dann muß man nebst der angewandten Kurart auch noch andere Mittel zu Hilfe nehmen. Man giebt also nebstbei nach Maaß der Heftigkeit, und Umstände alle

§. 45.

Gdyby zaś za dokładnym, i kontynuowanym użyciem tych środków nie zaraz ulżenie iakie nastąpiło, lub gdyby pomino te zabiegi choroba powiększać sie, i konwulsiami czyli drganiem wybuchać miała; w tedy prócz użytego sposobu leczenia innemi także środkami dopomagać ieszcze potrzeba. Daie się więc podług miary tęgości, i okoliczno-

2 oder

2 oder 3 Stunden das Mittel Nro. 7 oder 8, und läßt allezeit, wenn es möglich ist, eine Schaale voll von Nro. 9. dazu trinken.

ści co 2 lub 3 godziny lekarstwo pod N^rem^ 7 lub 8, i każe się przytym, ieżeli można, pełną filiżankę dekoktu pod N^rem^ 9 wypić.

Der Essig ist auch mehrmalen in dieser fürchterlichen Krankheit mit bestem Erfolge gebraucht worden; man unterhält nemlich in dem Zimmer des Kranken einen beständigen Essigdampf, und giebt innerlich statt Nro. 7 oder 8 das Mittel Nro. 10 oder Nro. 11.

Ocet był także kilkakrotnie w tey straszney chorobie szczęśliwie używanym; utrzymuie się mianowicie w izbie chorego nieustanna para octowa, i daie się do wewnętrznego zażycia zamiast N^ru^ 7 lub 8^go^, lekarstwo pod N^rem^ 10 lub 11.

In ausserordentlichen Aengstigkeiten, und heftigen Fraisen oder Zuckungen hat von jeher der Mohnsaft (Opium) sehr heilsame Dienste geleistet; in diesen Fällen mischt man zu den Mitteln Nro. 7 oder 8 noch 2, 3, bis 4 oder 5 Gran davon, und giebt sie, wie vorher.

Wnadzwyczaynych tęsknotach, i mocnych drganiach służył sok makowy (opium)zawżdy pomyslnie; w tym przypadku miesza się z lekarstwem N^ro^ 7 lub 8. 2, 3, do 4 lub 5 gran rzeczonego opium, i daie się iak przedtym.

Neuere Erfahrungen haben gezeiget und bestättiget, daß auch die Blätter der Tollkirsche (Bella donna) zur Heilung der Hundswuth dienlich seyn. Man hat sie vom Anfange nur zu 2 Gran den Tag hindurch in Pulver gegeben, ist aber nachher allgemach da-

Nowsze doświadczenia okazały i potwierdziły, że także listki stokroci (*Bella donna*) do uleczenia wściekłości służą. Dawano ie z początku tylko po 2 ziarn czyli gran przez dzień w proszku, podwyższano zaś potym, aż do 15 gran

R 2 mit

mit gestiegen, bis täglich zu 15. Gran. Man kann also auch bei Gelegenheit statt der Mittel Nro. 7 oder 8 diese Blätter versuchen, und das Mittel Nro. 12. geben, um zu sehen: ob sie schneller und kräftiger das Uibel bekämpfen.

codziennie. Można więc także za podaną sposobnością zamiast lekarstw N^ro 7 lub 8 probować tych listków, daiąc lekarstwo N^ro 12 dla postrzeżenia: czyli to złe prędzey i mocniey pokonywaią.

Im Falle aber, daß die Kranken die vorgeschriebenen Arzneyen in hinlänglicher Dosis einzunehmen, und hinunter zu schlucken ausser Stande wären, dann muß man trachten, solche durch Klystiere beizubringen; zu jedem Klystier aber wird die doppelte, oder dreyfache Dosis des angezeigten Mittels erfordert.

W przypadku zaś, gdyby chorzy niebyli w stanie zażycia przepisanych lekarstw w zupełney dozie, wtedy potrzeba usiłować, ażeby takowa krystyrą zadana bydź mogła; lecz do każdey krystyry brać się powinno podwóyną lub potróyną dozę lekarstwa okazanego.

§. 46.

Unter den oben angezeigten Vorsichten und Bedingnissen fährt man mit der gewählten Heilmethode so lange fort, bis die Zufälle oder Krankheit merklich nachlassen, wo man alsdann von den Hauptmitteln allgemach absteht; die Mandelmilch aber mit dem Kampfer, und die verdünnenden Schweiß- und Urin treibenden Getränke werden noch durch 10 bis 15

§. 46.

Pod wyżey okryslonemi zabiegami, i warunkami kontynuować tak długo sposob leczenia obrany należy, dopóki aż nieustaną przypadki czyli choroba, a wtedy się w używaniu głownych środków powoli zaprzestawać powinno; mleko migdałowe zaś z Kamforą, i wycienczaiące napoie, które pot, i urynę pędzą, daią się ieszcze

Ta-

Tage fortgegeben, damit auf diese Weise das Gift völlig aus dem Körper getrieben werde. Der Kranke muß sich während dieser Zeit noch immer im Zimmer halten, und besonders des Morgens nach dem Getränke im Bett bleiben, um den Schweiß gelind zu befördern. So muß er auch eine genaue Diät beobachten, und alles, was den Körper, und das Gemüth erschüttern könnte, sorgfältigst vermeiden.

Wenn nun alles gut geht, wenn die Kräfte zunehmen, und das Gemüth munter und unbefangen ist, so kann der Kranke losgesprochen werden, und ganz gemächlich wieder zur gewöhnlichen Lebensart zurückkehren; doch ist zu gänzlicher Sicherheit und Beruhigung die Wunde noch einige Wochen offen, und fliessend zu erhalten.

§. 47.

Läßt sich hingegen die Krankheit durch alle angewandte Mittel in ihrem Laufe nicht hemmen, und bricht endlich die Wuth mit all ihrer Grausamkeit aus, so muß

przez 10. do 15. dni, ażeby tym ſposobem iad zupełnie wypędzonym został.

Chory musi przez ten czas zawżdy z izby niewychodzić, a osobliwie z rana zażywszy napoiu w w łóżku zostać, ażeby pót zwolna pomnażać. Podobnież musi dietę ścisłą utrzymywać, i wszystkiego się iak naytroskliwiey chronić, coby ciało i umysł mogło poruszyć.

Jeżeli wszystko iuż dobrze idzie, ieżeli się siły pomnażaią, a umysł żywym iest, i wolnym; tedy może bydź chory uwolniony, i powoli do zwyczaynego ſposobu życia powracać; iednak dla zupełnego zabezpieczenia, i uspokoienia się potrzeba ranę ieszcze kilka tygodni otwartą utrzymywać i gnoić.

§. 47.

Nieda się zaś choroba wszystkiemi środkami zażytemi w biegu swoim zetamować, i wybuchnia nakoniec wścieklizna z całą swą zapalczywością; tedy

der Kranke an sein Bett angegurtet werden, damit er den Umstehenden nicht schade, das Zimmer aber dunkel und still seyn; ferner sind zwey Personen zum Warten zu bestellen, die immer wachsam seyn, und alles Angeordnete pünktlich bewerkstelligen müssen; auch ist von dem Kranken alles Fliessige, was seine Angst vermehren könnte, zu entfernen, und nicht zuzulassen, daß seine Befreundte, oder Bekannte sich ihm zu sehr nähern, auch weder in seinen heiteren Stunden.

Unterdessen müssen die Einreibungen mit der Merkurialsalbe mit doppeltem Eifer fortgesetzt, und zweymal des Tages gemacht, die vorher beschriebenen Mittel in vergrösserten Dosen gegeben, und wenn er nicht mehr schlingen will, in Klystieren beigebracht werden. Siehe Nro. 13.

Auf die nemliche Art kann man auch ein Klystier von Quecksilber machen, wenn man dasselbe sowohl innerlich, als äusserlich nicht genugsam anbringen kann; in diesem Falle giebt man das Klystier Nro. 14. und wechselt mit demselben,

musi bydź chory do łóżka przypasany, ażeby otaczaiącym siebie nieszkodził, pokóy zaś ciemny i spokoyny; przytym dwie osoby do pilnowania naznaczyć potrzeba, które zawsze czuwaiąc, to wszystko, co ordynowane, punktualnie wykonywać muszą; każda płynność, udręczenie iego pomnożyć mogąca, ma bydź oddalona, i niepowinno się dopuszczać, ażeby się Krewni, lub znaiomi, nawet w godzinach pogodnych czyli spokoynych do niego zbliżali.

Tymczasem powinno się nacieranie maścią merkuriuszową z podwoioną gorliwością kontynuować, a to dwa razy na dzień; wyżey opisane Lekarstwa zaś dozami powiększonemi, a ieżeli połykać iuż niechce, Krystyrami zadawać. Patrz Numer 13.

Tym samym sposobem można także Krystyrę z śrébra żywego zrobić, ieżeli niemożna go zadosyć tak wewnętrznie, iako i zewnętrznie wpędzić; w takowym przypadku daie się Krystyra N° 14. prze-

uno

und dem vorigen Nro. 13. vier oder auch sechsmal den Tag hindurch ab.

Es geschieht bisweilen, daß auf diese Weise einige Kranke auch in so hohem Grade der Krankheit gerettet werden.

§. 48.

Sind aber alle Hilfsmittel fruchtlos, erreicht die Wuth ihre höchste Stuffe, und ist keine Hofnung der Rettung mehr übrig, so muß man wenigstens zu verhüten suchen, damit anderen durch Beissen und Angeifern kein Schaden zugefügt werde; daher sollen sich Befreundte und Bekannte entfernen, und nur jene Personen zum Kranken gelassen werden, die zur Besorgung und Wartung nothwendig sind, und sein Schicksal mit Vorsicht und Behutsamkeit erleichtern können.

§. 49.

Nach erfolgtem Tode muß das Begraben des Leichnams ohne Gepränge, und sehr bald veranstaltet, das Bett aber, und alles, was der Todte wäh-

plataiąc ią z poprzedzaiącą N.ro 13. cztery lub także sześć razy na dzień.

Trafia się czasem, że tym sposobem niektórzy chorzy nawet w tak wysokim stopniu choroby uratowani ieszczebywaią.

§. 48.

Jeżeli zaś wszystkie Lekarstwa bezużyteczne, ieżeli wściekłość do naywyższego iuż stopnia doyszła, i żadna nadzieia uratowania niepozostaie; tedy przynaymniey ostrzegać potrzeba, by inni kąsaniem i chwytaniem niezostali uszkodzeni; dla tego maią się Krewni i znaiomi oddalić, i te tylko Osoby do słabego bydź puszczane, które są potrzebne do pilnowania i opatrywania, a losowi iego uwagą i ostrożnością ulżyć mogą.

§. 49.

Po nastąpioney śmierci musi trup bez pompy, i nieodwłócznie bydź pochowany, łóżko zaś pościel, i wszystko, co tylko u-

rend der Krankheit beschmutzet hat, vertilgt, und verbrannt werden.

marły podczas choroby powalał, zagubione i zpalone.

§. 50.

So wie nun gegenwärtige Verordnung in den ersten 18. §. §. solche Maaßregeln enthält, deren strengste Beobachtung dem gesammten Publikum obliegt, in den übrigen Paragraphen aber nur jenes darstellet, was zur Kenntniß und Behandlung der Wuthskrankheit bei Menschen in medizinischer Absicht erforderlich und nützlich ist; so wird die Handhabung, und genaue Beobachtung der gedachten, für die Gesundheit und das Leben der Landeseinwohner so wesentlich nothwendigen Maaßregeln allen Dominien, Magistraten, Ortsobrigkeiten, und Dorfgerichten um so mehr auf das ernstlichste hiemit aufgetragen, als man sonst jede dießfällige Vernachlässigung scharf zu ahnden bemüssiget seyn würde; auch haben sich die k. k. Kreisämter besonders angelegen zu halten, auf die pünktliche Befolgung derselben unausgesetzt zu wachen.

§ 50.

Jako zatym ninieysze rozporządzenie w pierwszych 18. Paragrafach takie przepisy zawiera, których nayściśleysze wykonywanie obowiązkiem ieſt całey publiczności, reszta zaś Paragrafów to tylko wyſtawia, co do poznania wściekłości, i poſtępowania ſobie z tą chorobą u Ludzi w lekarskim zamiarze ieſt potrzebnego i użytecznego; tak ſię też wſzyſtkim Państwom, Magiſtratom, — Zwierzchnościom mieyscowym, i ſądom wieyskim wykonywanie, i zachowanie wyżey okryślonych, a dla zdrowia i życia Obywatelów tak iſtotnie potrzebnych środków tym ſurowiey nakazuie, ile Rząd będzie przymuszony za każde takowe zaniedbanie oſtro karać; C. K. Urzędy Cyrkularne maią z oſobliwszą troskliwością nad punktualnym wykonywaniem tychże nieprzeſtannie czuwać.

Die

Die Aerzte und Wundärzte aber werden, wenn sich selbe mit dem weiteren Inhalte dieser Verordnung genau bekannt, und die darinn vorkommenden, durch längere Erfahrung geprüfter Arzneyverständiger bewährt gefundenen Heilungs- und Behandlungsarten sich vollkommen eigen machen, in den Stand gesetzt werden, den durch den Biß wüthiger Hunde verunglückten Menschen, desto behendere, und sicherere Hilfe leisten zu können.

Lekarze i Cyrulicy zaś, powziąwszy dokładną wiadomość o dalſzey oſnowie tego rozporządzenia, i nauzcywszy ſię zupełnie tu okryślonych, i przez długie doświadczania biegłych Lekarzów utwierdzonych leczenią — i poſtępowania ſposobów, będą w ſtanie, dania ukąszonym od psów wściekłych ludziom tym ſpieſznieyszey i pewnieyszey pomocy.

Krakau den 17. Oktober 1797.

w Krakowie na dniu 17. Października 1797.

Johann Wenzel Freyherr von Margelik,
Sr. römisch-kaiserl. königl. apostolischen Majestät bevollmächtigter Hofkommissarius.

Johann Edler von Platzer.

Verzeichniß der Arzneyvorschriften.	WYPIS RECEPT.
Nro. 1.	Nro 1.
Man nimmt	Bierze się :
kaustischen Salmiackgeist, so viel nöthig ist (Spiritus Salis ammoniaci lavandulatus (Pharm. Austr. prov.)	*Kaustycznego spiritusu salmiakowego*, ile potrzeba (spiritus salis ammoniaci lavandulatus) Pharm: Austr: Prov:
Nro. 2.	Nro 2.
Man nimmt	Bierze się:
Kampfer 1 Gran. gereinigten Salpeter 7 Gran. Hünerdarmkrautpulver 20 Gran. Mischt dieses gut zusammen für eine Dosis.	*Kamfory* 1. ziarno (gran) *czyszczoney saletry* 7. ziarn. *proszku ze ślazu. żydowskiego* (*corchori*) . . . 20. ziarn; i miesza się wszystko dobrze na iedną dozę.
Nro. 3.	Nro 3.
Man nimmt Quecksilbermohr (Aethiopus mineralis.) 1 Quintel. reibt selben in einem steinernen Mörser sehr fein, und mischt unter beständigem	Wziąwszy *Czarnego srebra żywego* (*Aethiopus mineralis* . . 1. kwintę. rozciera się go w moździerzu kamiennym bardzo miałko,

Rei-

Reiben nach und nach hinzu
Hollundermuß (Roob sambuci 4 Unzen.
Wacholdermuß (Roob Juniperi 2 Unzen

dodaiąc podczas tarcia ustawicznego po troszę
powideł bzowych (*Roob sambuci*) 4. Uncye
powideł iałowcowych (*Roob Iuniperi*) 2. Unc.

Nro. 4.

Man nimmt präparirten Weinstein (cremor tartari.)
Jalapawurzelpulver, von jedem 40 Gran, mischt dieses zusammen zu einem Pulver, auf einmal zu nehmen.

Nro 4.

Wziąwszy *preparowanego kremortartary* (*Cremor tartari*) *proszku jalapowego Korzenia*, z każdego po 40. ziarn, miesza się razem, na iedno zażycie.

Nro. 5.

Man nimmt versüßtes Queckſilber 6 Gran.
Kampfer 4 Gran.
Salpeter 20 Gran.
Dieses alles zusammen gemischt theilt man in zwey Theile, und giebt davon Morgens und Abends einen Theil auf einmal.

Nro 5.

Bierze się: *osłodzonego srebra żywego* . . 6. ziarn.
Kamfory . . . 20. ziarn,
co zmieszawszy, i na dwie części podzieliwszy, rano i wieczor po iedney choremu się daie.

Nro. 6.

Man nimmt Rhabarberpulver 40 Gran, und giebt es auf einmal.

Nro 6.

Wziąwszy *proszku rhabarbarowego* 40. ziarn daie się na raz.

Nro. 7.

Man nimmt **Kampfer** 10 Gran.
Schwefelblumen 20 Gran.
Honig ſo viel als nöthig iſt, um eine Latwerge daraus zu machen, die auf einmal zu nehmen.

Nro 7.

Bierze ſię: *Kamfory* 10 ziarn
Kwiatu ſiarki (*flos-sulphuris*) . . 20 ziarn.
Patoki, czyli miodu praſnego czyſtego, ile potrzeba na zrobienie electuarium, które na raz zażyć potrzeba.

Nro. 8.

Man nimt **Biſam** 10 Gran
Schwefelblumen 20 Gran.
Honig, ſo viel es nöthig, eine Latwerge daraus zu machen, auf einmal zu nehmen.

Nro 8.

Bierze ſię *Piżma* . 10. ziarn
Kwiatu ſiarki (*flos ſulphuris*) . . 20. ziarn
miodu praſnego, ile na zrobienie electuarium potrzeba; i zażywa ſię na raz.

Man kann beide letztere Mittel, nemlich Nro. 7 und 8. auch ohne Honig, und nur in Form eines Pulvers geben.

Te obydwa lekarſtwa oſtatnie, mianowicie Nro 7. i 8. można także bez miodu i tylko nakształt proſzku dawać.

Nro. 9.

Man nimmt **wilde Baldrianwurzel** (Valer. Sylv. 1 Unze läßt ſelbe in genugſamen

Nro 9.

Wziąwszy *Korzeń dzikiego Kozłka* (*Valeri: Sylv.*) . . 1. Uncyę. gotuie ſię go w po-

Wasser eine Viertelstunde lang sieden, daß des durchgeseichten Absudes eine Viertelmaaß überbleibe; zu dieser mischet man
Honig . . . 1 Unze

trzebney ilości wody ćwierć godziny zwolna, ażeby przecedzonego dekoktu pół Kwarty zostało; a z tym się pomiesza
miodu praśnego 1. uncya

Nro. 10.

Man nimmt bezoardischen Essig (Acetum antisepticum Pharm. Austr. prov., 6 Unzen und giebt davon alle 2 oder 3 Stunden zwey Eßlöffel voll

Nro 10.

Wziąwszy *Octu bezoardzkiego* (*Acetum antisepticum. Pharm. Austr. prov.*) 6 Uncyi daie się co 2 lub 3 godziny po dwie Łyżki stołowe.

Nro 11.

Man nimmt Kampfer
1 Quintel
rektifizirten Weingeist . . . 20 Tropfen
reibt beides zusammen in einem gläsernen Mörser; dann mischt man hinzu
weissen gepulverten Zucker . . . 2 Unzen

Nachdem alles wohl mitsammen vermengt, gießt man unter beständigem Reiben nach und nach darzu
starken Weinessig
10 Unzen
und giebt davon alle Stunden 2 Eßlöffel voll.

Nro 11.

Wziąwszy *Kamfory*
. . . . . . 1. Kwintę
Spiritusu winnego rektifikowanego 20. Kropel
rozciera się razem obydwa te liki w możdzierzu sklannym; potem dodaie się *utartego na proszek cukru białego*
. . . . . . 2. Uncyie.
Gdy wszystko dobrze pomieszane zostanie, dolewać się będzie nieprzerywaiąc tarcia po troszę *winnego octu mocnego* . . . 10. Uncyi, i dawać co godzina po 2. Łyżki stołowe.

Nro 12.

Man nimmt **gepulverte Tollkirſchenblätter** 10 Gran
Zucker 2 Quintel
Dieſe 2 Stücke zuſammen gerieben, und gut gemiſcht, theilt man in 5. gleiche Theile, jeden zu 26 Gran, und giebt davon Morgens und Abends einen Theil.

Man kann auch die Doſis dieſes Mittels allgemach vermehren.

Nro 12.

Bierze ſię utartych na proſzek liſtkow ſtokroci (bell. donna) 10. ziarn
Cukru . . 2. Kwinty
te dwa liky dobrze utarłszy i przemieſzawszy, dzieli ſię na 5. części równych, każda wynonosić ma 26. ziarn, i daie ſię po iedney części rano i wieczor.

Można także dozę tego proszku zwolna powiękſzać.

Nro 13.

Man nimmt **Wolferleyblumen** 1 Unze
hierauf gießt man **ſiedheiſſes Waſſer** 1 1/2 Seidel
Läßt beides mitſammen gut zugedeckt noch ungefehr eine Viertelſtunde gelind ſieden; dann ſeihet man es durch, und miſcht dazu
Kampfer (der mit 2 Unzen arabiſchem Gummiſchleime vorher gut abgerieben worden iſt) 2 Quintel

Nro 13.

Wziąwszy *Kwiatu trank angielſki* zwanego . . . 1. Uncyę
nalewa się na to *Kipiącey wody czyli okropu* . . 3. Kwatérek
a gdy potem, dobrze nakryte, razem przez ćwierć godziny zakipi; w tedy przecedziwſzy dodaie się do tego
Kamfory (w dwoch unciach *mułu gummy arabſkiey* w przódy dobrze roztartey) . . . . . . 2. Kwinty.

Nro 14.

Man nimmt gepülverten arabischen Gummi 1 Unze
lõset selben in 8 Unzen siedenden Wasser auf; dann mischt man hinzu versüßtes Quecksilber 1 Quintel.
verdickten Mohnsaft (Opium) 2 Gran.

Nro 14.

Bierze się: *pulweryzowaney gummy arabskiey* . . . 1. Uncya
rozpuszcza się ią w 8. uncyach *okropu*, dodaiąc potém *osłodzonego śrebra żywego* . . . 1. Kwintę
zgęszczonego soku makowego (*Opium*) 2. ziarn.

Nro 15.

Man nimmt arabischen Gummischleim, Bockshörnchen Sürup (Syrup. diacod.) von jedem 1 Unze
reines Brunnwasser 4 Unzen
mischt alles zusammen, und giebt öfters 1 oder 2 Eßlöffel voll davon.

Nro 15.

Wziąwszy *Mułu gummy araoskiey*. Tak zwanego *Syrup. diacod.* z każdego po . . . . . . 1. Uncyi
czystey wody studnianey . . . 4. Uncye
pomieszawszy to wszystko razem, dawać należy często po 1. lub 2. stołowych Łyżek.

Es ist zu merken, daß die Dosis aller dieser Vorschriften, als auch anderer in der Verordnung vorkommender Arzneyen nach einem erwachsenen, sonst starken Menschen eingerichtet ist, die daher nach Beschaffenheit der Kräfte, und des Alters geändert werden muß.

Uważyć tu potrzeba, że doza wszystkich tych przepisów, iako też innych w tym rozporządzeniu zachodzących Lekarstw podług dorosłego, i silnego człowieka iest umiarkowana; która zatym wedle przymiotu sił, i wieku odmieniona bydź mus

